

MIĘDZYNARODOWE KONSORCJUM
NAUKOWO-EDUKACYJNE
imienia Luciena Febvra

**«TERRAE MOTOR,
SOLIS CAELIQUE STATOR»**

Monografia zbiorowa z okazji
550. rocznicy urodzin
wybitnego polskiego astronoma
Mikołaja Kopernika

Warszawa-Paryż 2023

Марина Палієнко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Андрій Руккас

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Ігор Срібняк

Київський університет імені Бориса Грінченка

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ПОЛКОВНИКА АРМІЇ УНР СЕРГІЯ НАГНИБІДИ (1898–1987): РОДИННЕ ОТОЧЕННЯ, ВІЙСЬКОВА КАР'ЄРА, ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ЕМІГРАЦІЇ¹

Вступ. Хоча від буремного 1920-го року нас відділяє вже понад століття, в історичній свідомості як українців, так і поляків назавжди закарбувались його події, і зокрема – смертельний двобій союзних Польської держави і Української Народної Республіки зі спільним ворогом – більшовицькою Москвою. Лише шляхом крайнього напруження сил Польщі вдалось тоді зберегти свою державність і незалежність, натомість УНР на чолі з головним отаманом Симоном Петлюрою через несприятливу військово-політичну ситуацію зазнала мілітарної поразки, але не припинила боротьби з червоною Москвою, продовживши її в умовах еміграції. У цьому Державний центр УНР в екзилі завжди знаходив військово-організаційну та матеріальну підтримку з боку польського уряду, яка не припинялась весь міжвоєнний час.

Одним з її наочних проявів став прийом на польську військову службу (у якості контрактних офіцерів) низки старшин Армії УНР, що дозволяло їм набути спеціальних знань та досвіду, і в такий спосіб продовжити процес згуртування українських старшин – ветеранів визвольних змагань, а разом з тим продовжити роботу із зміцнення кадрового складу українських комбатанських організацій. В такий спосіб Державний центр УНР в екзилі на чолі Андрієм Ливицьким намагався підготуватись до активізації боротьби

за відновлення української незалежності в умовах можливого глобального військово-політичного конфлікту, яким стала Друга світова війна.

Слід також відзначити, що залучення до лав Війська Польського українців (з числа українців-наддніпрянців) відповідало й інтересам Польщі, наочно засвідчуючи її готовність сприяти інтеграції інонаціональних політичних емігрантів до польського соціуму. Додамо, що нині польсько-українська військово-політична співпраця є вкрай актуальною – особливо в світлі інспірованого Росією у 2014 р. «збройного конфлікту» на сході України, який 24 лютого 2022 р. трансформувався у повномасштабну загарбницьку війну Москви проти України. Своєю найголовнішою метою в ній кремлівське керівництво визначило ліквідацію української державності та повне знищення політичного українства як такого. Неспровокована агресія Росії проти України, злочинні дії російської армії в Бучі, Маріуполі та інших місцевостях, свідоме руйнування критичної та житлової інфраструктури, ядерний шантаж на захопленій РФ Запорізькій атомній електростанції повною мірою унаочнили дійсні страхітливі наміри Путіна та ту повсякчасну терористичну загрозу, яку завжди являла Росія для Польщі та об'єднаної демократичної Європи.

* * *

Історіографічний огляд даної дослідницької теми доцільно розпочати зі згадки про узагальнюючі праці польських істори-

¹ Автори статті висловлюють щирю подяку директорці Української Бібліотеки імені Симона Петлюри д-ру Ярославі Йосипишин та кураторці Бібліотеки і Архіву імені Т.Шевченка в Лондоні д-ру Людмилі Пекарській за надані архівні документи.

ків, в яких був синтезований цінний фактологічний матеріал з обширу проблематики української еміграції в міжвоєнному часі¹. З праць українських авторів слід відзначити узагальнюючу монографію Андрія Руккаса про стан та бойову діяльність Армії УНР, що була підготовлена на основі опрацювання широкого кола архівних джерел².

Разом з тим слід відзначити, що попри наявність кількох військово-історичних розвідок про особливості проходження служби кількома контрактними офіцерами у складі Війська Польського у кінці 1920-х – 1930-х рр.³, про багатьох з них – як в українській, так і польській історіографії відсутні комплексні історико-біографічні дослідження, в яких би цілісно відтворювалось їх життя та діяльність.

Повною мірою це стосується й Сергія Нагнибіди, більша частина життя якого була нерозривно пов'язана з військовою службою в трьох арміях та відповідно – участю в чотирьох війнах. Розпочавши свою службу в Російській імператорській армії з початком Першої світової війни, С. Нагнибіда у 1917 р. приєднався до лав Армії УНР, а з 1928 р. і до 1945 р. проходив службу в якості контактного офіцера в польській армії.

Вперше коротка інформація про С.Нагнибіду (власне це було лише його фото з відповідним підписом) була розміщена на сторінках збірника «За Державність» у 1939 р.⁴, а ще за майже півстоліття було опубліковано коротке повідомлення про його смерть⁵. Ко-

1 Kolańczuk A. Internowani żołnierze Armii UNR w Kaliszu 1920-1939. Kalisz-Przemysł-Lwów, 1995; Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі 1920-1939 рр. Львів, 2000; Bruski J.J. Petludowcy. Centrum Państwowe Ukrainskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919-1924). Kraków, 2000; Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920-1939. Toruń, 2004.

2 Rukkas A. Razem z Wojskiem Polskim. Armia Ukrainskiej Republiki Ludowej w 1920 roku. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2020.

3 Див.: Руккас А. Участь українців – контрактних офіцерів польської армії у вересневій кампанії 1939 р. // Київська Старовина. Київ, 2003. Ч. 3. С. 99. Руккас А. Плани еміграційного уряду УНР щодо відродження української військової авіації (1928-1939 рр.) // Військово-історичний альманах. Київ, 2006. Ч. 1(12). С. 48-50.

4 Поручник Сергій Нагнибіда, комендант штабу 13-ої бригади 5-ої Херсонської стрілецької дивізії Армії УНР, фото початку 1920-х років // За Державність. Варшава, 1939. Ч. 9. (зворотна сторона вклейки між сс. 192 і 193).

5 Відійшли у вічність // Сурмач. Лондон, 1987. Ч. 1-4 (90-93). С.100.

роткі біографічні довідки про С.Нагнибіду присутні в одній з інтернет-енциклопедій⁶ та загальновідомому науково-довідковому проєкті Ярослава Тинченка⁷.

І лише нещодавно – після публікації розлогої статті про С.Нагнибіду в авторитетному польському науковому журналі «Przegląd Archiwalny»⁸ – можна вже стверджувати, що основні віхи його життя і діяльності є достатньою мірою проясненні, хоча звичайно ж не повністю. Дана розвідка являє собою україномовну її версію, і приймаючи рішення про публікацію цього нарису його автори прагнули познайомити з різними перипетіями життєвого шляху С.Нагнибіди ширший загал українського читача.

Для підготовки цієї розвідки були використані матеріали двох архівосховищ – Центрального військового архіву (Польща) та Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (Україна). Крім того – авторами були опрацьовані документи, що зберігаються в Бібліотеці та Архіві імені Т.Шевченка в Лондоні – у т.ч. протоколи засідання управи Союзу українців у Великій Британії (перша половина 1946 р.), а також деякі інші документи. Значний масив документів про С.Нагнибіду зберігається в Українській Бібліотеці імені Симона Петлюри в Парижі (Франція), які вірогідно були передані сюди у 1960-х рр. його братом – Іваном, який у той час підтримував тісні контакти з тогочасним директором Бібліотеки Петром Йосипишиним⁹. У 2016 р. під час упорядкування документального розсипу вони були виявлені та системати-

6 *Кравець Р.* Нагнибіда Сергій // Українці в Сполученому Королівстві. Інтернет-енциклопедія, 2008 (<http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/02/nahnybida-u.htm>).

7 *Тинченко Я.* Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921). Київ, 2011. Кн.2. С.291.

8 *Sribnyak I., Paliienko M., Rukkas A.* Major Wojska Polskiego, pułkownik Armii URL Sergiusz Nahnybida (1898-1987): karty biografii // Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej. Warszawa, 2022. T. 15. S. 183-202.

9 Разом з тим існує ймовірність того, що ці документи були передані на зберігання комусь з наближених до Української бібліотеки імені С.Петлюри осіб самим С.Нагнибідою в часі його перебування в Франції, уникнувши в такий спосіб сумної долі українських документів на офіційному зберіганні (у 1940 р. згадувана бібліотека була опечатана німецькою окупаційною владою, а пізніше всі її фонди були вивезені до Німеччини – *авт.*).

зовані істориком-архівістом М.Палієнко та утворили окремий фонд (ф.30) архівного відділу Бібліотеки.

До нього, зокрема, увійшли документи офіційного та особового походження, у т.ч. дипломи С.Нагнибіди, його рукописний послужний список польською мовою, матримоніальні документи – свідоцтво про розлучення С.Нагнибіди з Марією Нагнибідою (з дому Варакута), шлюбна угода між С.Нагнибідою та Іреною Піотровською, записна книжка С.Нагнибіди (польською мовою), фінансові документи (банківські зобов'язання, рахунки, чеки, кредитні картки), листування, фотографії тощо. Особливу цінність для реконструкції особистого життя та діяльності С.Нагнибіди становить його службове та приватне листування (зокрема, з військовим міністром Уряду УНР в екзилі генерал-хорунжим Володимиром Сальським, з першою дружиною Марією та другою дружиною Іреною Піотровською). Візуалізувати образ С.Нагнибіди, його найближчого оточення дозволяють фотодокументи 1920-х – 1930-х рр. (у т.ч. світлини С.Нагнибіди, брата Івана, дружини Ірени, колективні знімки у колі польських офіцерів тощо). Почерпнута з них інформація дозволила вперше в історіографії встановити основні віхи життя і діяльності С.Нагнибіди, і зокрема дати зріз його особистого життя, розкривши деякі аспекти його ставлення до першої і другої дружин (Марії та Ірени).

ПЕРШИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ДОСВІД

Сергій Лукич Нагнибіда народився 1 вересня 1898 р. у маєтку Нагнибіда Кременчуцького повіту Полтавської губернії (сьогодні – не існує, увійшов до складу с. Солониця Козельщанської громади Кременчуцького району Полтавської області). Його батьками були заможний селянин Лука Нагнибіда та Євдокія Животанська. У 17-річному віці хлопець закінчив 6-класне реальне училище у м. Кременчук. Із початком світової війни він добровільно зголосився на службу до Російської імператорської армії. У липні 1915 р., маючи необхідний освітній ценз, як «вольноопределяющийся» 1-го розряду був направлений до 14-го запасного піхотного полку. Через чотири місяці юнак разом із маршовою ротою виїхав на фронт

для поповнення 17-го піхотного Архангелогородського полку, після прибуття до якого був приділений до полкової унтер-офіцерської школи. Протягом березня-листопада 1916 р. С.Нагнибіда проходив навчання у 1-й школі прапорщиків Державного ополчення Південно-Західного фронту в м. Житомир, після закінчення якої, одержавши перший офіцерський чин прапорщика, повернувся до 14-го піхотного запасного полку¹.

Під час навчання у згадуваній школі С.Нагнибіда зробив свій світоглядний вибір – увійшовши до складу таємної української організації, що об'єднувала вояків-українців з виробленими національними почуваннями. Влітку 1917 р. він взяв участь у збройному зіткненні з вояками збільшовиченого 15-го піхотного полку російської армії (без зазначення номеру дивізії – *авт.*), яке закінчилось його роззброєнням. У кінці серпня ц.р. – під час корніловського заколоту² – С.Нагнибіда долучився до його придушення під Бердичевом. У грудні 1917 р. С.Нагнибіда (маючи вже звання підпоручика) зголосився до головного штабу українських військ у Києві, після чого отримав призначення до 1-го Українського козацького полку імені Богдана Хмельницького, яким командував тоді капітан Юрій (Георгій) Ластівченко (вбитий 28 грудня 1917 р. у Полтаві анархо-комуністом). Згадуваний полк зокрема провадив бойові дії проти більшовиків на Полтавщині, участь в яких брав й С.Нагнибіда, залишаючись з ним до моменту приходу німецьких військ³.

Перебуваючи у вирі революційних та військових подій, С.Нагнибіда знаходив час й для особистого життя – зустрівши та покохавши Марію Михайлівну Варакуту, яка 1 лютого 1918 р. народила йому сина Романа. Деякий час С.Нагнибіда перебував поруч з нею, будучи прикомандированим до комендатури м. Кременчука. Але вже у квітні він був відряджений до Києва для проходжен-

1 Wojskowe Biuro Historyczne. Centralne Archiwum Wojskowe (dalej – WBH CAW). Zespół Akt «Sprzymierzona Armia Ukraińska» (dalej – SAU), sygn. I.380.2.191 (Karta ewidencyjna por. Sergiusza Nahnybidy).

2 *Корніловський заколот* – невдала спроба головнокомандувача Російської армії генерала Лавра Корнілова здійснити державний переворот в Росії (серпень 1917 р.) та встановити військову диктатуру з метою «порятунку» останньої – *авт.*

3 Архів Української Бібліотеки імені Симона Петлюри (УБСП), ф.30 (документи Сергія Нагнибіди).

ня курсу навчався в Інструкторській школі старшин. Після її закінчення С.Нагнибіда був переведений до Криму, де короткий час командував комендантськими сотнями у Сімферополі та Генічеську¹. Сюди ж до нього приїхала і його наречена Марія, з якою він офіційно одружився 31 серпня 1918 р.²

Невдовзі по тому молодята повернулися до Кременчука, де С.Нагнибіда продовжив військову службу в тамтешньому 1-му козачому полку. Під час антигетьманського повстання³ С.Нагнибіда приєднався до 35-го Кременчуцького пішого полку, де прийняв під своє командування 11-ту сотню цієї частини. Він брав участь у боях з військами Нестора Махна та кількома підрозділами Червоної армії. У другій половині грудня 1918 р. на його власне прохання був переведений до Запорізької дивізії Армії УНР. Взимку 1919 р. остання провадила бойові дії в районі Кременчука та Єлисаветграду, і після захоплення цього терену більшовиками С.Нагнибіда був залишений для організації тут партизанського руху. Він оперував у складі одного з партизанських загонів у районі Каліберда-Потоки-Кременчук, пізніше деякий час входив до складу загону Сафранова (один з партизанських відділів «армії» отамана Никифора Григор'єва). Після загибелі останнього полишив згадуваний загін і знову провадив партизанку на «власну руку»⁴.

9 вересня 1919 р. С.Нагнибіда як виявилось востаннє бачився зі своєю дружиною і сином. З приходом денікінців він був взятий під арешт та утримувався у в'язниці, а після поразки Добровольчої армії був примусово мобілізований та приділений до утвореного в середині листопада 1919 р. у складі 5-ї піхотної дивізії 78-го піхотного Навагінського полку (група генерал-лейтенанта Ніколая Бредова). Але не залишився надовго у згадуваному полку, перейшовши до відділу отамана Ілька Струка, а після його розгрому більшовиками – С. Нагнибіда (в числі

24 партизан) перетнув румунський кордон. Невдовзі він зумів повернутись до Гусятин, де знову приєднався до згадуваного полку, в складі якого С.Нагнибіда був інтернований поляками у листопаді 1919 р. (у цитованому документі не вказано назву табору – *авт.*)⁵.

Умови перебування вояків-українців під час їх інтернування у таборах були дуже складними – антисанітарія та недостатнє харчування, а також брак ліків призводили до поширення в їх середовищі пошесних хвороб. У таборі С.Нагнибіда деякий час перебував на межі життя і смерті, коли у кінці січня 1920 р. він захворів на висипний тиф. За згадками самого С.Нагнибіди він «три тижні майже був без пам'яті», з яких два – провів прив'язаним простиратлом до ліжка (через нав'язливі марення). І хоча молодий організм С.Нагнибіди вже ж таки зміг подолати цю небезпечну хворобу, ситуація залишалась загрозливою – бо внаслідок перенесеного тифу у нього почалось запалення легень⁶.

Лише на початку весни 1920 р. С.Нагнибіда остаточно одужав, після чого встановив контакт з військовим представником Уряду УНР у Варшаві генералом В.Зелінським, і спільно з полковником Олександром Козьмою – приступив до формування куреня з числа українців, які виявили бажання перейти на службу до Армії УНР⁷. Невдовзі вони були переведені до Збірної станції у Ланцуті, де більшість з них отримала призначення до складу Дієвої армії. Вже у квітні 1920 р. С.Нагнибіду спочатку відрядили у розпорядження штабу Дієвої Армії УНР, а 21 липня 1920 р. його перевели до 5-ї Херсонської стрілецької дивізії. Тут він спочатку поступив у розпорядження сотника Мирослава Микитки, помічника комдива і начальника тилу дивізії⁸, а після масового дезертирства вояків-галичан наприкінці серпня дістав призначення на посаду коменданта штабу новоствореної 13-ї стрілецької бригади (у яку тимчасово були зведені рештки дивізії)⁹. Наказом Війську УНР № 17 від 8 вересня 1920 р. С.Нагнибіда був офіційно зарахований на дійсну українську

1 WBH CAW, SAU, sygn. I.380.2.191 (Karta ewidencyjna por. Sergiusza Nahnybidy).

2 Архів УБСП, ф.30.1.

3 *Антигетьманський переворот* – народне повстання проти гетьмана Павла Скоропадського (листопад-грудень 1918 р.), внаслідок якого той був змушений зректися влади та виїхати до Німеччини, після чого верховна влада в країні перейшла до Директорії УНР на чолі з Володимиром Винниченком – авт.

4 Архів УБСП, ф.30.1.

5 Архів УБСП, ф.30.1.

6 Архів УБСП, ф.30.1.

7 Архів УБСП, ф.30.1.

8 ЦДАВО України, ф.3172, оп.1, спр.48, арк.26.

9 WBH CAW, SAU, sygn. I.380.2.191 (Karta ewidencyjna por. Sergiusza Nahnybidy).

військову службу в ранзі хорунжого (піхота) зі старшинством з 1 грудня 1917 р.¹

ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ С. НАГНИБІДИ В ПОЛЬЩІ, 1921–1939 рр.

Наприкінці листопада 1920 р. після поразки українських військ хорунжий С.Нагнибіда був інтернований у таборі Ланцут. Наказом Війську УНР № 53 від 23 травня 1921 р. він був підвищений до рангу поручника по піхоті (зі старшинством з 1 червня 1918 р.)². У зв'язку з ліквідацією табору влітку 1921 р. 5-та Херсонська стрілецька дивізія була переведена до Стшалково, де С.Нагнибіда виконував обов'язки ад'ютанта коменданта табору Стшалково сотника Леоніда Гарнішевського³.

Разом з тим він знаходив час й для занять спортом, увійшовши до складу футбольної команди «1-ша Українська таборова дружина». Час від часу українські футболісти зустрічалися з польськими командами, причому матчі проводились як у таборі на тамтешньому полі, так і на стадіонах найближчих польських міст. Одна з таких зустрічей відбулась 31 липня 1921 р. у м. Слупцях та завершилась унічію (2:2). Повідомляючи про цю спортивну подію, таборовий часопис «Промінь» особливо відзначив майстерну гру української команди, і зокрема С.Нагнибіди⁴.

Проте на першому місці була все ж таки служба – і 27 січня 1922 р. С.Нагнибіда направлений на укомплектування новоствореного 5-го Херсонського кінного полку, в якому спочатку дістав призначення на посаду чотового командира в 1-й сотні, а згодом – командира технічної сотні⁵. Ліквідація табору Стшалково (липень-серпень 1922 р.) обумовила черговий переїзд С.Нагнибіди до іншого місця скупчення вояків Армії УНР – табору в Щипіорно. Як і раніше – С.Нагнибіда продовжував періодично виїжджати разом з іншими українськими вояками на різного роду сезонні роботи, що дозволяло заробити додаткові кошти на прожиття. Весь час свого перебування у таборах він

намагався зв'язатися зі своєю родиною, яка залишалась в окупованій більшовиками Україні, але безрезультатно.

Його дружина Марія протягом понад трьох років не мала жодних відомостей про свого чоловіка, і тільки наприкінці 1922 р. (очевидно завдяки батькам С.Нагнибіди – *авт.*) вона дізналась адресу його старшого брата – підполковника Армії УНР Івана Нагнибіди, який теж перебував на інтернуванні в Польщі. Останній повідомив про цей лист братові, який у свою чергу 4 січня 1923 р. звернувся до дружини з особистим листом, від якого їй не стало «ні ясніше, ні легше» (за власним висловом Марії Нагнибіди)⁶.

Справа в тім, що С.Нагнибіда планував вступити до Української Господарської Академії у Подєбрадах (ЧСР), між тим його дружина не поділяла цих планів. На її глибоке переконання, С.Нагнибіда мав повернутися до родини, на чому вона неодноразово наголошувала у своїх листах. «Коли ти мій чоловік, а Ромі батько, – писала вона 15 січня 1923 р., – то твій обов'язок бути вкупі з сім'єю і нести ярмо вкупі з сім'єю». Наприкінці цього листа Марія майже категорично наполягала на необхідності повернення чоловіка додому: «висновок тільки один: ти повинен бути тут, коли ти наш» (підкреслено в тексті – *авт.*)⁷.

З моменту написання цього листа – С.Нагнибіда протягом кількох місяців не отримував жодної кореспонденції від Марії, яка мотивувала це зміною адреси її чоловіка. І дійсно в його житті настали важливі зміни, бо у квітні 1923 р. було позитивно вирішено питання про отримання ним т.зв. «карти азилю», що надавала С.Нагнибіді офіційний статус політичного емігранта в Польщі. Цей документ дозволяв йому залишити табір Щипіорно, чим С.Нагнибіда й скористався – і вже з 1 травня 1923 р. влаштувався на роботу об'їзником (доглядачем) лісу, що належав Марії Полеховській (Рівненський повіт)⁸. Певно, що у зв'язку саме з цими перемінами С.Нагнибіда у своєму черговому листі (від 3 липня 1923 р.) запитував дружину про її ставлення до їх можливого (з сином) переїзду до Польщі. При цьому С.Нагнибіда тут же зазначав, що міг

1 ЦДАВО України, ф.1075, оп.2, спр.68, арк.42 зв.

2 ЦДАВО України, ф.1075, оп.2, спр.467, арк.112 зв.

3 ЦДАВО України, ф.1075, оп.2, спр.473, арк.43.

4 Спорт // Промінь. Стрілково (Стшалково), 1921. 1 серпня. Ч. 11.

5 ЦДАВО України, ф.1456, оп.1, спр.2, арк.19; ф.1075, оп.2, спр.923, арк.54.

6 Архів УБСП, ф.30.2.

7 Архів УБСП, ф.30.2.

8 Архів УБСП, ф.30.1. Zaswiadczenie od 4 lipca 1924 r.

би «забрати» дружину і сина за умови свого працевлаштування в Польщі, не повідомляючи, що він вже мав сталу роботу¹.

Марія категорично заперечила таку «перспективу» для себе, назвавши цей план «безглуздям» з огляду на те, що вона не мала би в такому випадку можливості забезпечити себе і сина «кусом хліба». В цьому її переконала непрактичність чоловіка, коли йшлося про матеріальне забезпечення родини ще під час їхнього побуту в Генічеську. Проте на заваді такій подорожі стояли й інші обставини, бо її здійснення апріорі було дуже непростою і навіть небезпечною справою, і насамперед – з огляду на необхідність нелегального перетину родинною радянсько-польського кордону. Слід визнати, що Марія цілком слушно вважала, що у них було надто мало шансів щасливо оминати всі небезпеки під час їх переїзду до Польщі.

У свою чергу С.Нагнибіда теж не вважав для себе можливим повернутись до радянської України – ані в якості «нелегала» аби особисто організувати переправлення родини до Польщі, ані в якості амністованого більшовицькою владою (на чому наполягала дружина). У своєму листі до Марії від 20 листопада 1923 р. С.Нагнибіда аргументував своє небажання скористатись більшовицькою амністією передусім політичними мотивами. Зокрема, він наголошував, що приєднався до Армії УНР «як Український Самостійник і в ній був до трагічного кінця». На його думку, «дезертирувати з армії в армію, або просто до дому, це ганебно кожному жовніру-козаку, не кажучи вже про старшинство»².

Слід відзначити, що останній аргумент С.Нагнибіди видається не досить переконливим – особливо якщо згадати те, з якою «легкістю» він змінював військові формації у 1919 р., у т.ч. і його перебування (хоч і коротке) у складі Добровольчої армії. Разом з тим – існують й вагомі підстави стверджувати, що протягом 1920-1922 рр. С.Нагнибіда виплекав у собі чесноти відданого прапору та ідеалам УНР вояка-патріота, про що свідчить й один неординарний випадок, що трапився за його безпосередньої участі напевно що вже після його звільнення з табору. Зі слів самого С.Нагнибіди – одного разу він

був присутній на концерті відомого російського співака Олександра Вертинського. Виконуючи свої пісні, останній парою куплетів іронічно «пройшовся» по Головному Отаманові Симоні Петлюрі, відразу після чого С.Нагнибіда спокійно вийшов на сцену і зі словами «Оце тобі за образу Петлюри!» привселюдно дав артисту сильного ляпасу. Через кілька хвилин його заарештувала польська поліція, після чого він провів два дні під вартою у в'язниці³.

Повертаючись до його родинних справ можна з певністю стверджувати, що ані тоді, ані тим більше пізніше – С.Нагнибіда серйозно не розглядав можливість переїзду до Польщі дружини і сина, не будучи готовим взяти на себе тягар відповідальності за їх переїзд та подальший побут на чужині. Крім того С.Нагнибіда плекав надії здобути вищу освіту, але для цього йому довелось би переїхати до Чехословаччини, де існували найсприятливіші можливості для цього. Між тим необхідність утримувати родину не лише обмежувала його

3 *Ревуцький В.* Киянин, але який? // Вісті комбатанта. 1997. № 5-6. С.45. Цей сюжет вимагає додаткового коментаря, бо у цитованій замітці відсутня інформація про місце і рік цього «інциденту». Можливо що це сталося у Лодзі, де мешкав брат С.Нагнибіди – Іван. Відомо також, що О.Вертинський прибув до Польщі у 1923 р. та активно концертував у ній до 1927 р., побувавши (крім Варшави) у Кракові, Познані, Лодзі та ще в десятках невеликих польських міст (див. зокрема: <https://culture.pl/ru/article/russkiy-pero-na-polskoj-estrade-aleksandr-vertinskiy-i-polsha>). У своїх спогадах О.Вертинський також оповідає про різні обставини свого перебування у Польщі, при цьому вдається до численних перекручувань і навіть фальшування дійсного стану справ (див.: *Александр Вертинский. Дорогой длиною...* (Стихи и песни, рассказы, зарисовки, размышления, письма). Москва, 1991. С. 227 та ін.). У них він ані словом не згадує про цей прикрий для нього випадок (з огляду на те, що в тогочасній польській пресі відсутні будь-які згадки про цей епізод з ляпасом О. Вертинському, не виключено, що він міг відбутися не на сцені, а за кулісами – *авт.*). Між тим згадки О. Вертинського про петлюрівську еміграцію насичені надзвичайно негативним сприйняттям чільних її представників, поясненням чому може бути як вказівки радянських спецслужб, так і закарбована у його свідомості образа на сміливого українця, який в такий спосіб довів артисту всю небезпечність розкидатись антиукраїнськими куплетами. Таке виразно негативне висвітлення у спогадах О. Вертинського не лише української, але й російської політичної еміграції було продиктовано вимогами радянських органів держбезпеки та було однією з умов повернення артиста «на Родіну».

1 Архів УБСП, ф.30.2.

2 Архів УБСП, ф.30.2.

мобільність, але й ставила під загрозу втілення цих планів.

У липні 1924 р. С.Нагнибіда змінює місце роботи, ставши старшим об'їзником державних лісів на Волині¹, а ще за рік переїздить напевно що до Лодзі, де мешкав його старший брат Іван. З 1 серпня 1925 р. С.Нагнибіда розпочинає навчання в тамтешній автошколі, яка діяла при місцевому осередку YMCA². 30 листопада ц.р. він успішно її закінчує та отримує відповідний диплом, що давав йому право працювати за відповідним фахом³. Вже у грудні 1925 р. С.Нагнибіда перебрався до Варшави, де став працювати шофером⁴.

У вересні 1927 р. Сергій Нагнибіда вирішив здобути вищу освіту й подав заяву до Української Господарської Академії у Подєбрадах в Чехословаччині. Він бажав поступити вільним слухачем на лісовий відділ агрономічного факультету. Хоч його прохання й було задоволене (19 жовтня 1927 р.)⁵, однак розпочати повноцінне навчання йому так і не довелося, оскільки у той самий час вирішувалася справа з прийомом кількох українських старшин на контрактну службу до Війська Польського. За таких умов, обираючи між цивільною та військовою кар'єрою, С.Нагнибіда віддав перевагу останній. Буквально через півтора місяці після зарахування на навчання, 6 грудня 1927 р., він подав заяву про відпустку, аби виїхати до Варшави «для полагодження своїх персональних справ»⁶.

1 лютого 1928 р. польське військове міністерство підписало перші контракти із дев'ятьма старшинами Армії УНР⁷, серед

яких був і Сергій Нагнибіда. За рішенням польської кваліфікаційної комісії йому було присвоєно звання поручника в офіцерському корпусі аеронавтики. Місцем проходження служби був визначений дислокований у Кракові 2-й авіаційний полк⁸. На жаль, поки що не видається можливим встановити, чим власне було продиктоване рішення направити до польських військово-повітряних сил саме С.Нагнибіду, піхотного старшину, котрий, як видно з його біографії, до цього часу не стикався з авіацією. Проте, вибір саме цієї кандидатури навряд чи був випадковим, про що зокрема опосередковано свідчить листування С.Нагнибіди з військовим міністром уряду УНР в екзилі Володимиром Сальським, яке тривало протягом другої половини 1920-х – 1930-х рр.

Генерал В.Сальський безпосередньо опікувався С.Нагнибідою, і зокрема вживав заходи для зарахування останнього до школи пілотів (про що йдеться у листі від 20 вересня 1928 р.)⁹. Справу відрядження С.Нагнибіди на навчання вдалось вирішити за чотири місяці – своїм черговим листом від 30 січня 1929 р. (з грифом «таємно») В.Сальський по-

«прометеїзму». Ю. Пілсудський був твердо переконаний у тому, що польські інтереси на Сході Європи є тісно пов'язані з національно-визвольними прагненнями неросійських народів Радянського Союзу. На його думку, єдиною запорукою для успішної боротьби з великодержавницькою політикою Росії (байдуже якої – імперської чи радянської) може стати поява у чорноморсько-каспійському регіоні нових незалежних держав: України, Грузії, Азербайджану, Північнокавказької федерації. Разом з Польщею вони утворили б спільний фронт проти російської експансії. Заради досягнення цієї мети полякам варто всіляко сприяти активізації діяльності неросійської еміграції у різних сферах: політичній, військовій, ідейно-пропагандистській, культурно-освітній. Саме у такому контексті слід розглядати контрактну службу українських старшин у Війську Польському. Принагідно слід зауважити, що в польській авіації в якості контрактного офіцера проходив службу і капітан Аркадій Схіртладзе (грузин за національністю), доля якого склалася трагічно – у 1939 р. він потрапив до радянського полону і у 1940 р. розстріляний у Катині. Ще двоє українців, Михайло Опаренко і Юрій Сальський, у 1939 р. закінчили офіцерську школу авіації, і як й А. Схіртладзе – брали участь у Вересневій кампанії 1939 р. – *авт.*

⁸ WBN CAW, zespół „II Oddział Sztabu Głównego”, sygn.arch. I.303.1.216 (Stan oficerów kontraktowych na dzień 30 kwietnia 1934 r.).

⁹ Архів УБСП, ф.30.1, лист генерала В.Сальського до С.Нагнибіди від 20 вересня 1928 р.

1 Див.: ЦДАВО України, ф.3795, оп.1, спр.1601, арк. 4.

2 Young Men's Christian Association (YMCA) – Молодіжна християнська асоціація, благодійна американська організація, яка надавала гуманітарну допомогу в різних європейських країнах, у т.ч. й інтернованим у таборях Польщі – *авт.*

3 Архів УБСП, ф.30.1, Dyplom Szkoły Kierowców samochodowych przy Związku Młodzieży Chrześcijańskiej Polskiej Y.M.C.A., 30 listopada 1925 r.

4 ЦДАВО України, ф.3795, оп.1, спр.1601, арк.4.

5 ЦДАВО України, ф.3795, оп.1, спр.1601, арк.3.

6 ЦДАВО України, ф.3795, оп.1, спр.1601, арк.10.

7 У планах української еміграційної влади служба старшин Армії УНР у Війську Польському становила важливий етап підготовки кадрів для майбутнього відродження власних збройних сил і визволення України від радянської окупації. Ці ідеї знайшли підтримку у маршала Юзефа Пілсудського, військового міністра і фактичного керівника Польщі, адже вони відповідали його геополітичній концепції

відомляв С.Нагнибиду про його скоре відрядження для проходження курсу навчання у підстаршинській льотній школі в Бидгощі. Щоправда, С.Нагнибіда мав бути зарахований до навчання поза штатом слухачів, відтак мав відмовитись від отримання коштів за відрядження. В.Сальський також інформував, що його заходи щодо приділення С.Нагнибіди до Центру підготовки («вишколення») офіцерів авіації у Дембліні не мали жодних позитивних наслідків¹.

Але врешті-решт постійні звернення В.Сальського до польських військових чинників були почуті – і вже влітку 1930 р. С.Нагнибіда був зарахований для проходження спеціального курсу навчання пілотів-спостерігачів («обсерваторів»)². 27 серпня 1931 р., після успішного завершення згаданого курсу, С.Нагнибіда отримав звання і відзнаку № 882 спостерігача³. Виявлені документи свідчать про те, час від часу відбувалися зустрічі С.Нагнибіди з генералом В.Сальським з метою обговорення різних питань конфіденційного характеру⁴.

Впродовж своєї майже семирічної служби у 2-му авіаційному полку (м. Краків) поручик С.Нагнибіда постійно оцінювався начальством позитивно або навіть високо. Проте він мав недостатню практику в повітрі, хоча завжди «літав з охотою». Впродовж тривалого часу він займав посади у різних наземних службах, зокрема був командиром технічної роти. Заслуги С.Нагнибіди на службі були відзначені Міністерством військових справ Польщі шляхом нагородження його пам'ятною медаллю «За війну 1918-1921»⁵.

Але недостатність льотної практики С.Нагнибіди була настільки помітною, що спонукала генерала В.Сальського звернутись 11 лютого 1933 р. з листом до начальника II відділу польського Головного Штабу полковника Теодора Фургальського. В ньому військовий міністр уряду УНР наголосив на тому, що «наміром приділення поручика Нагнибіди до контрактної служби в авіації

була підготовка його в якості інструктора нашої майбутньої авіації[...] натомість зараз функції поручика Нагнибіди унеможливають йому ширшу авіаційну практику, чим зводять його фахові знання до мінімального значення у майбутньому»⁶.

Український міністр просив виправити ситуацію й одночасно підвищити звання українському старшині, шляхом укладення з ним нового контракту. Однак це звернення залишилося без належної відповіді. Тоді 18 серпня 1933 р. генерал В.Сальський знову звертається до полковника Т.Фургальського, нагадуючи йому, що приділення до лінійних підрозділів є «підставою перебування наших офіцерів у Війську Польським і являється нашим спільним інтересом». Одночасно він просить надати Сергію Нагнибіді чергове звання капітана й підтримати його прохання про переведення до іншої частини – 1-го авіаційного полку у Варшаві⁷. Слід відзначити, що настійливі прохання української сторони були поступово задоволені польським командуванням. Спочатку в 1934 р. поручик С.Нагнибіда був переведений до іншої частини, однак не до 1-го (як він прохав), а до 3-го авіаційного полку, що розташовувався у місті Познань.

На початку 1930-х рр. зайшли важливі зміни й в сімейному стані С.Нагнибіди, які були пов'язані з появою у його житті іншої жінки. Ця обставина напевно що підштовхнула С.Нагнибіду до остаточного розриву зі своєю першою дружиною Марією, що було формалізоване офіційним розлученням з нею 13 квітня 1932 р. Відповідний документ був оформлений у Варшавсько-Хелмській православної консисторії і покладав вину за розірвання шлюбу на Марію Нагнибиду⁸.

Чергова зміна у сімейному стані С.Нагнибіди настала за два роки – 2 квітня 1934 р. він взяв шлюб з Іреною Піотровською (Piotrowska), обвінчавшись з нею у парафіяльному римо-католицькому соборі в

1 Архів УБСП, ф.30.1, лист генерала В.Сальського до С.Нагнибіди від 30 січня 1929 р.

2 Архів УБСП, ф.30.1, лист генерала В.Сальського до С.Нагнибіди від 19 липня 1930 р.

3 Архів УБСП, ф.30.1, Odpis Ministerstwa Spraw Wojskowych, 27 sierpnia 1931 r. (tajne).

4 Архів УБСП, ф.30.1, лист генерала В.Сальського до С.Нагнибіди від 26 серпня 1931 р.

5 Архів УБСП, ф.30.1.

6 WBH CAW, SAU, sygn. I.380.2.191 (List Ministra Spraw Wojskowych URL gen. W.Salskiego do szefa II Oddziału Sztabu Głównego płk. dypl. T.Furgalskiego z dnia 11 lutego 1933 r. № 39).

7 WBH CAW, SAU, sygn. I.380.2.191 (List Ministra Spraw Wojskowych URL gen. W.Salskiego do szefa II Oddziału Sztabu Głównego płk. dypl. T.Furgalskiego z dnia 18 sierpnia 1933 r. № 571).

8 Архів УБСП, ф.30.1, Świadectwo od 9 kwietnia 1932 r.

Пйотркові Трибунальському. Невдовзі І.Піотровська переїхала до Познані, де проходив військову службу її чоловік. Спочатку подружжя знаходило «спільну мову», і здавалось ніщо не повинно було би завадити їх спільному подружньому життю. У цей час С.Нагнибіда був відзначений двома відзнаками – українською і польською: Хрестом Симона Петлюри (1936 р., номер нагороди 341)¹ і бронзовою медаллю за довголітню службу, що стало ще одним свідченням визнання заслуг С.Нагнибіди на військовій службі². До того ж – 20 квітня 1938 р. С.Нагнибіда нарешті одержав довгоочікуване чергове військове звання капітана, внаслідок чого польське військове міністерство уклало з ним новий контракт³.

Проте вже влітку 1938 р. між Сергієм і Іреною Нагнибідою дійшло до серйозних конфліктів, що були обумовлені небажанням чоловіка обмежувати свої особисті видатки, для покриття яких він позичав у різних осіб гроші в борг. Борги офіцерові належалося віддавати, і в пошуках коштів він все частіше почав звертатись до дружини, беручи у неї (і не повертаючи) різні суми в якості позички. Кульмінацією конфлікту став виїзд С.Нагнибіди з квартири, в якій він проживав спільно з дружиною, до готелю «Полонія» в серпні ц.р. Прикметне, що й після цього С.Нагнибіда продовжував звертатись до дружини з проханнями про грошові позички та отримувати їх від неї до кінця жовтня 1938 р., так що загальна їх сума склала 20 тис. злотих. Щоправда, він з власних засобів вносив плату за винайм квартири (до листопада ц.р.), а також передавав дружині невеликі суми для ведення господарства⁴.

Певно що непорозуміння між ними стали відомі колегам С.Нагнибіди по службі, і зокрема підполковнику Станіславові Рему, який зумів переконати Сергія і Ірену здійснити спробу порозумітися та примиритися. В його присутності вони уклали «Умову», яка, щоправда, не мала юридичної сили й зобов'язувала подружжя лише силою «сло-

ва честі», які вони погодились дати один одному. Підписуючи її С.Нагнибіда зобов'язувався «трактувати свою дружину Ірену так, як це належиться робити культурному чоловікові та офіцерові», щомісячно вносити 250 злотих для ведення спільного господарства, і головне – «забути все те, що до цієї хвили могло їх роз'єднувати»⁵.

У свою чергу Ірена також брала на себе аналогічне зобов'язання (не докоряти С.Нагнибіди за минулі непорозуміння), а крім того мала шанувати «національні та патріотичні почування свого чоловіка», «без його згоди не запрошувати до себе членів своєї родини окрім своїх батьків», «створити в домі атмосферу, можливу для життя» подружжя, а також перестати вдаватись до будь-яких дій, які могли би зашкодити справам свого чоловіка як офіцера⁶.

«Умова» регламентувала й ще одну важливу для С.Нагнибіди сторону подружнього життя – нею Ірена погоджувалась на надання чоловікові чергової позички (5 тис. злотих), яка мала бути вручена особі, що користувалась би обопільною довірою подружжя. Ця довірена особа мала врегулювати всі особисті зобов'язання С.Нагнибіди (очевидно йшлося про його борги – *авт.*), останній у свою чергу мав щомісячно передавати дружині 150 злотих у рахунок погашення цієї позички. У випадку ж розлучення подружжя у найближчому часі С.Нагнибіда мав повернути «позичку» (5 тис. злотих) не пізніше трьох місяців. Завершувалась «Угода» взаємним зобов'язанням Сергія і Ірени – з огляду на їх взаємне нервово виснаження – пройти відповідне лікування⁷.

Подальші події засвідчили те, що ця «Угода» жодним чином не допомогла відновити лад і спокій в подружньому житті Сергія і Ірени Нагнибідів. Можливо, що дружина вкотре переконалася, що чергова позичка ніяк не зможе зберегти шлюб, або подружжя не змогло визначити особи, якій обопільно довіряли би вирішення боргових справ С.Нагнибіди – але вже 4 грудня 1938 р. Ірена подала позов до суду на розлучення⁸. Менш ніж за два місяці справа була вирішена – 23 лютого 1939 р. окружний суд По-

1 ЦДАВО України, ф.5235, оп.1, опр.1584, арк.2.

2 Архів УБСП, ф.30.1, Dyplom, 2 maja 1938 r.

3 WBH, CAW, zespół „Biuro Personalne MSWojsk.”, sygn. I.300.18.548 (List Szefa Sztabu Głównego gen. bryg. W.Stachiewicza do Ministra Spraw Wojskowych gen.bryg. T.Kasprzyckiego, L.dz. 657/11/2/36 z dnia 20 kwietnia 1938 r.).

4 Архів УБСП, ф.30.1, «Umowa».

5 Архів УБСП, ф.30.1, «Umowa».

6 Архів УБСП, ф.30.1, «Umowa».

7 Архів УБСП, ф.30.1, «Umowa».

8 Архів УБСП, ф.30.1, «Pozew».

знані ухвалив рішення про їх розлучення та щомісячну сплату С.Нагнибідю аліментів (200 злотих місячно), врахувавши ту обставину, що його місячна платня становила 590 злотих¹.

УЧАСТЬ С. НАГНИБИДИ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ ТА ЙОГО ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПОВОЄННИЙ ЧАС

Наближення війни і без цього змінило звичайний хід життя С.Нагнибиди, який наприкінці серпня 1939 р. – у ході мобілізації 3-го авіаційного полку (м. Познань) – був призначений відповідальним за матеріально-технічне забезпечення авіаційної бази № 3². З початком війни ця установа була планово евакуйована до Любліна, але фатальний розвиток подій на фронті змушував відступати все далі на схід. 17 вересня ц.р., коли Червона армія розпочала свій наступ, різні підрозділи бази знаходилися у південних районах Тернопільського воєводства. Із приблизно 150 офіцерів (кадрових та резервістів) установи лише небагатьом судилося уникнути радянської неволі, серед них й капітану С.Нагнибиді, який наступного дня перейшов румунський кордон³.

Перебування в Румунії виявилось недовгим. С.Нагнибиді, як і більшості польських авіаторів, вдалося швидко перебратися до Франції, а після поразки останньої евакуюватися до Великої Британії. Попри всі складнощі тривалих і напевно виснажливих переїздів С.Нагнибида продовжував підтримувати листовний зв'язок з чільними діячами Державного центру УНР в екзилі (зокрема – з прем'єр-міністром уряду УНР Вячеславом Прокоповичем і міністром закордонних справ Олександром Шульгиним), запропонувавши на їх розгляд у лютому 1940 р. пропозицію створення на території Румунії евакуаційного підрозділу для вояків польської армії (галичан за походженням), яким

1 Архів УБСП, ф.30.1, «Вушок». Залишається невідомим чи розпочав С.Нагнибида сплату аліментів своїй колишній дружині, але в будь-якому випадку вони надходили (якщо надходили) лише протягом півроку (до початку Другої світової війни) – *авт.*

2 *Pawlak Jerzy. Płonące bazy – wrzesień 1939 r. Warszawa, 2004. S.43.*

3 *Pawlak Jerzy. Dzieje Bazy lotniczej Nr 3 we wrześniu 1939 r. // Przegląd Wojsk Lotniczych i Wojsk OPK. 1991. № 12. S.71, 80-82.*

вдалося полишити межі окупованої Німеччиною і Радянською Росією Польщі⁴.

Незабаром С. Нагнибида продовжив службу в польських військово-повітряних силах (які були підпорядковані командуванню Британської армії), займаючись матеріально-технічним забезпеченням бойових вильотів літаків з польськими екіпажами. З перших днів свого перебування в Англії С. Нагнибида У Лондоні 28 лютого 1945 р. він підписав контракт з військовим міністерством польського еміграційного уряду, згідно з яким він був підвищений до звання майора⁵.

Після завершення Другої світової війни й розформування польських збройних сил на Заході С.Нагнибида залишився у Великій Британії. У цей час він активно долучився до створення «Союзу українських вояків у польських збройних силах», увійшовши у вересні 1945 р. до складу його ініціативного комітету. Нова організація творилась з метою «забезпечення моральних і матеріальних прав укр[аїнських] вояків окремо від існуючих уже українських організацій»⁶.

Слід відзначити, що на тому етапі її створення санкціонував начальник штабу Головного командування польських збройних сил генерал Станіслав Копанський, визнавши за українськими ветеранами право належати до складу невійськових організацій. Але подальші кроки українців – зокрема скликання в Единбурзі першого організаційного з'їзду українських вояків у польських збройних силах (19-20 січня 1946 р.), та його «сполучення» із загальними установчими зборами новостворюваного Союзу українців у Великій Британії (СУБ) – не знайшли розуміння у більшості польських комбатантів у Великобританії. На їх думку, така громадсько-організаційна активність українців роз'єднувала лави польських ветеранів Другої світової війни, про що було заявлено зі шпальт польського еміграційного

4 *Партач Ч. Позиція польського еміграційного уряду та польських політичних партій на території Польщі стосовно українського питання // Україна – Польща: важкі питання. Т.10. Варшава, 2006. С.89.*

5 ЦДАВО України, ф.5235, оп.1, спр.1596, арк.2.

6 The Shevchenko Library & Archive (SLA), London, F1/AUGB Doc. Book 1, 1945-1946 Minutes (Протокол № 4 засідання Ініціативного комітету українських вояків у польських збройних силах від 14 жовтня 1945 р.).

часопису «Dziennik Polski» (від 19 березня 1946 р.)¹.

Як член управи СУБ С.Нагнибіда брав діяльну участь у дискусіях щодо обґрунтованості таких закидів з боку польських ветеранів, йому також доручалась й підготовка меморіалів про становище вояків-українців під польським військовим командуванням в Італії та Великій Британії (з подальших їх врученням генералу С.Копанському)². На відміну від голови управи СУБ Микити Бури та деяких інших її членів – С.Нагнибіда не вважав доцільним загострювати стосунки з польськими побратимами шляхом публікації гострих спростувань. Він також заявив про свою незгоду з основними положеннями листа, що був надісланий головою управи СУБ генералу С.Копанському за власною ініціативою та своїм підписом. Подальша дискусія набула такого загострення, що С.Нагнибіда заявив про свій вихід зі складу членів управи СУБ, класифікувавши деякі судження М.Бури як «погрози і бажання стероризувати членів управи»³. І хоча його відставка не була прийнята управою, С.Нагнибіда перестав регулярно відвідувати її засідання, так що 27 липня 1946 р. управа окремо розглянула справу його неприсутності та «загальної бездіяльності на терені СУБ»⁴.

Зрештою, С.Нагнибіда залишив управу, але продовжив залишатися на чільних становищах в СУБ, ставши у лютому 1948 р. (і до березня 1949 р.) членом його представницького органу (Ради) з правом «полагоджувати всі справи, які відносяться до організації СУБ»⁵. На цій посаді він виконував різні

громадські доручення, контактуючи з представниками міністерства праці та сільсько-го господарства Шотландії, організовуючи місцеві осередки організації СУБ⁶. Одночасно він брав діяльну участь у заснуванні парафій Української автокефальної церкви у Великій Британії (1947 р.), Союзу українців бувших вояків у Великій Британії (1948-1949 рр.) та Об'єднання українців у Великій Британії (1949-1950 рр.). Понад двадцять років (1951-1972 рр.) С.Нагнибіда був диригентом хору лондонської парафії УАПЦ⁷.

Також С.Нагнибіда встав на облік у Військовому міністерстві уряду УНР в екзилі. Однак Наказом Війську УНР № 14 від 24 квітня 1950 р. він був визнаний лише поручником. Тільки через одинадцять років український еміграційний уряд підвищив його спочатку до звання майора (22 січня 1961 р.), а потім й підполковника (1 лютого 1961 р.). Роком раніше С.Нагнибіду також було нагороджено Воєнним хрестом (1960 р., номер нагороди 35). На початку 1980-х рр. екзильний уряд УНР в чергове відзначив його заслуги, присвоївши йому військове звання полковника⁸.

27 січня 1987 р. – після довгої і тяжкої хвороби – Сергій Нагнибіда пішов з життя в лікарні у місті Дербі (графство Дербішир, центральна Англія)⁹. Тіло небіжчика було спалено, а урну поховано на українському меморіальному цвинтарі у м. Баунд Брук (штат Нью-Джерсі, США)¹⁰.

* * *

Висновки. В житті Сергія Нагнибіди, як в краплі води, відбилась нелегка доля українців, які встали на збройний захист своєї Батьківщини, а після поразки УНР зберегли

1 The Shevchenko Library & Archive (SLA), London, F1/AUGB Doc. Book 1, 1945-1946 Minutes (Протокол № 14 засідання управи Союзу українців у Великій Британії від 23 березня 1946 р.).

2 The Shevchenko Library & Archive (SLA), London, F1/AUGB Doc. Book 1, 1945-1946 Minutes (Протоколи № 12, 13 засідань управи Союзу українців у Великій Британії від 23 і 24 лютого 1946 р.).

3 The Shevchenko Library & Archive (SLA), London, F1/AUGB Doc. Book 1, 1945-1946 Minutes (Протокол № 14 засідання управи Союзу українців у Великій Британії від 23 березня 1946 р.).

4 The Shevchenko Library & Archive (SLA), London, F1/AUGB Doc. Book 1, 1945-1946 Minutes (Протокол № 21 засідання управи Союзу українців у Великій Британії від 27 липня 1946 р.).

5 The National Reprographic Centre for documentation (Canada), file 1-12. 2 (Повноважність за підписом голови Ради і Союзу українців у Великій Британії Б.Панчука від 12 березня 1948 р.).

6 The National Reprographic Centre for documentation (Canada), file 1-12. 2 (Власноручний лист С.Нагнибіди голові Ради і Союзу українців у Великій Британії Б.Панчуку від 15 липня 1948 р.; доручення голови Ради і Союзу українців у Великій Британії Б.Панчука для проведенні зборів та організації окружної ради в Манчестере, видане «шефу делегації» С.Нагнибіди від 8 травня 1948 р.).

7 *Кравець Р.* Нагнибіда Сергій // Українці в Сполученому Королівстві. Інтернет-енциклопедія (<http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/02/nahnybida-u.htm>).

8 ЦДАВО України, ф.5235, оп.1, опр.1584, арк.2.

9 Українське Православне Слово. 1987. № 3. С.29.

10 Відійшли у вічність // Сурмач. Лондон, 1987. Ч. 1-4 (90-93). С.100.

вірність визвольним ідеалам, перейшовши на службу до польської армії та продовжуючи підтримувати сталий зв'язок з урядом УНР в екзилі. Обставини життя і проходження військової служби С.Нагнибідою переконують нас у тому, що частині українських емігрантів вдалось за порівняно короткий час адаптуватись до перебування у Польщі, та більше того – стати частиною польського соціуму, зберігаючи свою національну ідентичність.

При цьому декому з них – і зокрема С.Нагнибіді – довелося зробити дуже складний, і навіть драматичний особистісний вибір, зумовлений тим, що його родина продовжувала залишатись в Україні. Його дружина не мала можливості таємно виїхати з малим сином до Польщі, а С.Нагнибіда у свою чергу вважав для себе абсолютно неможливим прийняти більшовицьку амністію та повернутись до радянської України через свої політичні погляди. Вирішуючи цю життєву дилему С.Нагнибіда – після свого звільнення з таборів інтернованих – приймає рішення не шукати можливостей для свого об'єднання з родиною та почати своє життя «з нової сторінки».

Служба у якості контрактного офіцера на польській військовій службі – у поєднанні з його особистою харизмою та вмінням справляти враження на жінок – створювала для нього всі можливості аби подолати свою ностальгію. Його романтичні стосунки з Іреною Піотровською, які закінчились їх шлю-

бом – крім усього іншого дозволяють стверджувати, що Польща стала для С.Нагнибіди фактично другою батьківщиною. Його успішна самореалізація (завдяки проходженню військової служби та другому шлюбу) переконливо свідчать про те, що в міжвоєнній Польщі діяли т.зв. «соціальні ліфти», які дозволяли колишнім емігрантам робити кар'єру та досягати при цьому певних висот.

І хоча кількість контрактних офіцерів-українців у Війську Польському ніколи не була значною, всі вони мали сприятливі можливості для кар'єрного зростання, маючи при цьому підтримку з боку військового відомства уряду УНР. Найважливішим було те, що, здобуваючи військовий вишкіл у Польщі та ставши фактично частиною польського громадянського суспільства, ці контактні офіцери не переставали бути українцями, свідомими тих завдань, які ставив перед ними Державний центр УНР в екзилі.

На підтвердження цього свідчить останній – повоєнний період життя та діяльності С.Нагнибіди, коли оселившись на постійно у Великобританії, він пов'язав своє життя з тамтешньою українською громадою. Посідаючи виборні посади до активно долучаючись до громадсько-культурного життя українців у Великобританії, С.Нагнибіда сприяв справі польсько-українського порозуміння на засадах спільної боротьби поляків та українців проти тоталітарних ідеологій.

Марія Базаєва,

Київський університет імені Бориса Грінченка

ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ВЕТЕРАНА В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ В США (1939 – 1980-ТІ рр.)

Вступ. Важливим напрямом державної діяльності у період війни та в повоєнний час є формування пам'яті про війну та вшанування військовослужбовців, що брали участь у бойових діях. Пам'ять про події історичного минулого зберігається на різних рівнях: індивідуальному та колектив-

ному, приватному (неофіційному) та офіційному. Останній, що знаходиться під безпосереднім впливом держави, є складовою творення національного історичного нарративу, спільних підходів до бачення минулого, що можуть об'єднати суспільство і надати йому ціннісні орієнтири й сенси у розв'язанні су-

часних питань, а також стати частиною побудови внутрішньо- та зовнішньополітичного курсу. Через культуру пам'яті держава сприяє розвитку громадської свідомості та стверджує себе для зовнішнього світу.

Одним з аспектів розвитку традицій осмислення минулого, є формування засад меморіалізації воєнних конфліктів. Війна є травматичним досвідом, що проживається як на особистому, так і на суспільному рівнях. Участь держави у збройному конфлікті може як об'єднати суспільство навколо спільної мети, так і поляризувати його, безпосередньо в період війни чи в повоєнний час. Важливим завданням є формування сприйняття громадськістю участі держави у воєнному конфлікті та творення спільних цінностей на основі цього історичного досвіду. Сприйняття війни у суспільстві базується на побудові чіткого розуміння причин і мети участі у збройному конфлікті, його доцільності та необхідності, першочергових результатів і довготривалих наслідків. Від цих факторів залежить найбільш загальна оцінка участі країни у війні: чи була вона виправданою, справедливою чи навпаки завдала невинуватих втрат.

У тісному зв'язку з питанням формування пам'яті про війну та шляхів комеморації перебуває проблема формування образу військовослужбовця та ветерана у суспільній свідомості. З одного боку, сприйняття суспільством війни почасти визначає бачення у ньому ролі і соціального статусу ветерана. З іншого боку, образ ветерана, а також ті рольові моделі, які отримують колишні військовослужбовці у цивільному житті, впливає на загальне уявлення про воєнний конфлікт, до якого вони були залучені. Політика пам'яті, концептуальні засади у формуванні сприйняття війни суспільством є важливою складовою вироблення механізмів взаємодій між державою, громадськістю та ветеранською спільнотою.

* * *

Історіографія проблеми. Окремі аспекти питання розвитку політики пам'яті в США в контексті воєнних конфліктів середини – другої половини ХХ ст. досить ґрунтовно досліджено в працях американських науковців. Зокрема, проблематику комеморації в

роки Другої світової війни та повоєнний час досліджено С. Едвардсом, 'Allies in Memory World War II and the Politics of Transatlantic Commemoration, с. 1941–2001'. Становище ветеранів Корейської та В'єтнамської війн в американському суспільстві висвітлено у ряді статей та монографій: С. Кейсі 'Selling the Korean War. Propaganda, Politics, and Public Opinion in the United States, 1950–1953' [64], Дж. Кін 'Lost to Public Commemoration: American Veterans of the "Forgotten" Korean War' П. Пірпаолі 'Beyond the Collective Amnesia: A Korean War Retrospective'; В. Гаммонд 'Public Affairs: The Military and the Media, 1962-1968', 'Public Affairs: The Military and the Media, 1968-1973', Т. Карнер 'Fathers, Sons, and Vietnam: Masculinity and Betrayal in the Life Narratives of Vietnam Veterans with Post Traumatic Stress Disorder' У статті розглянемо пропоновані державою дискурси та провідні засади і принципи, на яких будувалася політика пам'яті про війну у США в період 1939-1980 рр., а також напрями її реалізації в США та поза межами країни.

* * *

Період Другої світової війни посідає особливе місце в історії американського суспільства, у якому її прийнято вважати «хорошою війною» («good war»). Пояснення цього феномена можна знайти у кількох чинниках: особливостях перебігу війни для США, її результатах для американців та проактивній позиції держави у формулюванні основних підходів до сприйняття війни. Втрати США у Другій світовій війни склали близько 400 тисяч загиблих, що було найбільшою кількістю жертв війни в американській історії після Громадянської війни. Проте державі вдалося обернути втрати на здобутки, показати, що жертви були не намарне, забезпечити моральний суспільний консенсус у питанні війни та повоєнної рефлексії.

Початково порівняно з іншими державами-учасницями війни Сполучені Штати перебували у більш вигідному становищі: людські втрати були значно меншими, ніж серед інших країн-учасниць; до війська було мобілізовано близько 12% населення, що знову ж менше у порівнянні з союзниками США; їхні території не постраждали від ведення на них бойових дій чи бомбардувань;

надзвичайно вигідною з економічної точки зору стала програма ленд-лізу, яка дозволила Сполученим Штатам значно посилити економіку безпосередньо в роки ведення війни; важливі кроки було зроблено для забезпечення провідної ролі долара у світовій фінансовій системі. По завершенню війни США виявились однією з двох держав, що претендували на лідерство не тільки регіональне, а й світове. США стали беззаперечним економічним та фінансовим лідером світу, деякий час зберігали атомну монополію¹. Важливо і те, що американська держава і суспільство були готові взяти на себе нову роль, відійти від традиційного ізоляціонізму міжвоєнного періоду та стати лідером серед країн Західного блоку.

У внутрішньому житті країни також відбулися карколомні зміни. У роки війни значного розмаху набули процеси правової емансипації расово та гендерно дискримінованих груп. Афроамериканці не тільки мали можливість стати частиною американської армії, а й отримали ідеологічне підґрунтя для своїх вимог у боротьбі проти сегрегації, оскільки на теренах Європи велася війна з режимом, що ідеологічно базувався на расизмі та національній дискримінації². Жінки в роки війни стали активнішими учасницями суспільних процесів: навчалися у вищих навчальних закладах, працювали у професійних галузях, у яких до цього існували гендерні обмеження, опікувалися питаннями фінансового забезпечення родини³. Попри консервативний поворот 1950-х рр. у подальшому правозахисні рухи набули значного розмаху і досвід діяльності у роки Другої світової війни став у нагоді багатьом їхнім учасникам.

Події Другої світової війни стали також каталізатором важливих кроків у формуванні державної політики меморіалізації. Перед державою постало завдання вироблення засад, на яких базувалось би спільне сприйняття війни серед американців. Пер-

ші кроки у цьому напрямку було зроблено превентивно, зі вступом США у війну. Повноваження з організації комеморації було покладено на Американську комісію з воєнних пам'яток (АВМС), основне завдання діяльності якої у роки війни та повоєнний час полягало у формуванні офіційної пам'яті про війну та організації вшанування її учасників, яке б відбувалося централізовано, у рамках, визначених державою. Це мало б зміцнити єдність американського суспільства на моральних засадах під час війни, а також сприяти створенню цілісного образу Сполучених Штатів серед їхніх союзників. Місія офіційної пам'яті, окрім іншого, полягала у поясненні американського минулого та сучасної ролі у світі⁴.

На етапі ведення бойових дій безпосередніми виявами державної політики пам'яті було створення американських військових кладовищ за межами США (спершу більшість з них перебували у віданні військового міністерства), ще однією складовою було чітке артикулювання причин і мети війни для американських військовослужбовців і цивільних. Друга світова війна набула значення своєрідного хрестового походу проти тиранії – ідеології, що уособлювала собою зло ХХ століття⁵. Якщо метою у Першій світовій війні було забезпечення демократичного світу, то метою Другої світової війни проголошувалася боротьба за свободу і виживання суспільства, побудованого на засадах рівності, людяності та усвідомлення самоцінності людської особистості. Для американців війна 1939-1945 рр. стала своєрідним другим шансом засвідчити свою міжнародну роль, переосмисливши помилкові кроки 1930-х рр.⁶ Невдовзі після завершення війни, у жовтні 1945 р., президент Гаррі Трумен таким чином визначав основні завдання США на міжнародній арені, що викристалізувалися впродовж Другої світової: захищати власну свободу, використовуючи

1 Stoler M. A. The Second World War in U.S. History and Memory. Diplomatic History. Vol. 25, No. 3. Summer 2001. pp. 383-384.

2 Edwards S. Allies in Memory World War II and the Politics of Transatlantic Commemoration, c. 1941–2001. Cambridge University Press. 2015. p. 251. Stoler M. A. The Second World War in U.S. History and Memory. Diplomatic History. Vol. 25, No. 3. Summer 2001. p. 385.

3 Stoler M. A. The Second World War in U.S. History and Memory. Diplomatic History. Vol. 25, No. 3. Summer 2001. p. 385.

4 Edwards S. Allies in Memory World War II and the Politics of Transatlantic Commemoration, c. 1941–2001. Cambridge University Press. 2015. p. 175.

5 Finney P. Remembering the Second World War. Routledge. 2018. Eisenhower D. D. Crusade in Europe. Doubleday. 1948. Stoler M. A. The Second World War in U.S. History and Memory. Diplomatic History. Vol. 25, No. 3. Summer 2001. p. 386.

6 Stoler M. A. The Second World War in U.S. History and Memory. Diplomatic History. Vol. 25, No. 3. Summer 2001. p. 386.

військову потужність американської армії заради підтримання миру у всьому світі¹. Першим викликом для США після 1945 р. стало поступове загострення відносин з колишнім союзником – СРСР, співпраця з яким критикувалася ще у період Ялтинської конференції: президента Рузвельта звинувачували у надто поступливій позиції щодо побажань радянської сторони². Тож пам'ять про Другу світову війну була для Сполучених Штатів не тільки питанням вшанування своїх героїв, а й стала інструментом демонстрації власного самовизначення як одного зі світових лідерів, а також присутності у різних частинах світу.

Меморіалізація подій Другої світової війни набула трансатлантичного виміру. Це явище не було новим для державних інституцій Сполучених Штатів, оскільки вони вже мали досвід подібної діяльності у міжвоєнний період. Для періоду середини – другої половини ХХ століття була притаманна тенденція до акцентування ролі держави і її вивищення над іншими учасниками процесів комеморації. Серед провідних її учасників варто виокремити Американську комісію з воєнних пам'яток (АВМС) як офіційного представника американської держави, представників американської військової еліти, місцеві громади європейських країн та американських ветеранів³. У перший повоєнний рік указом президента Трумена та актом Конгресу було уточнено повноваження АВМС: відтак уся діяльність з організації комеморації за межами США переходила під контроль цієї інституції⁴. 1947 р. Комісією було сформовано план програми по вшануванню американців-учасників Другої світової війни. Відповідно до плану Комісія спільно з військовим командуванням США повинна була обрати місце розташування для 14 постійних військових цвинтарів за кордоном, на території яких за погодженням з місцевою владою було б перепоховано загиблих американських солдатів, похова-

них на тимчасових закордонних цвинтарях. Останні передавалися у відання Комісії від військового міністерства. Крім того, планувалося створити систему меморіалів, монументів, пам'ятних знаків, що розташовувались би у місцях найбільш воєнних акцій, що в них брали участь американські військовослужбовці, а також три меморіали у Сполучених Штатах.

Курсом, який послідовно провадила АВМС, був захист позицій офіційної комеморації на противагу приватній, репрезентованій американськими ветеранами та представниками європейських локальних громад. Комісія мала підтримку вищого військового командування та дипломатів, а також фактично володіла санкцією від президента й уряду на регулювання і контроль, а часом – і превенцію будь-яких неофіційних проявів комеморативних практик⁵. Це мало б упередити розпорошення акцентів у пам'яті про події Другої світової війни, оскільки для США надзвичайно важливим було показати єдність і силу свого суспільства союзникам у Європі. Зауважимо, що місцеві громади, особливо у Франції, як і французька держава загалом, були зацікавлені у співпраці з агентами офіційної пам'яті Сполучених Штатів. Це давало їм можливість долучитися до меморіалізації на правах переможців, рівноправних союзників США, компенсувати негативний досвід часів окупації⁶. Локальні громади намагалися співпрацювати як з офіційними представниками США, так і з ветеранськими групами, які пропонували самостійне створення меморіалів – для місцевих мешканців будь-який вияв пам'яті про часи війни був шансом пропрацювати колективний травматичний досвід минулого та нагадати про власну трагедію світові. Що стосується відносин АВМС з американською військовою елітою, вони були здебільшого продуктивними, оскільки найвищі чини Збройних сил США були активними учасниками дискусій щодо формування офіційної пам'яті. З американськими ж ветеранами Комісія декілька разів вступала у конфлікти. Два найбільші у перші повоєнні десятиліття відбулися між

1 Public Papers of Presidents: Harry S. Truman, 1945. Washington, 1961. pp. 433, 436

2 Stoler M. A. The Second World War in U.S. History and Memory. Diplomatic History. Vol. 25, No. 3. Summer 2001. p. 387.

3 Edwards S. Allies in Memory World War II and the Politics of Transatlantic Commemoration, c. 1941–2001. Cambridge University Press. 2015. p. 6.

4 Executive Order 9704, 14 March 1946.

5 Edwards S. Allies in Memory World War II and the Politics of Transatlantic Commemoration, c. 1941–2001. Cambridge University Press. 2015. pp. 91–92, 94.

6 Ibidem p. 101.

АВМС і двома ветеранськими організаціями, які власним коштом та з активною підтримкою місцевих громад, спорудили меморіали у Нормандії: Society of the First Infantry та 90th Infantry Division. Комісія відхилила пропозиції обох організацій на етапі планування проектів майбутніх меморіалів, проте зрештою не змогла завадити їх появі¹. Надалі АВМС намагалася встановити свій повний контроль над формуванням пам'яті про участь американців у війні на європейській території. Важливим епізодом у її діяльності став проєкт, що набув особливої ваги – організація комеморативних заходів на честь подій операції «Нептун» у Нормандії.

Події червня 1944 р. мали велике значення у ракурсі формування пам'яті про Другу світову війну. Цьому сприяв ряд чинників. Насамперед, з 6 червня 1944 р. було розпочато звільнення Західної Європи – мотив визволення став одним з найсильніших символічних елементів у сприйнятті американцями та їхніми союзниками мети війни. Визволення, буквально та метафорично – від військ ворога та від терору й тоталітаризму, обґрунтовувало необхідність принесених кожним із союзників жертв². Ціна, яку довелося заплатити за успішний початок операції «Оверлорд», була другим сутнісним фактором, що робив висадку в Нормандії одним з найважливіших моментів у перебігу Другої світової війни. Усього в битві за Нормандію союзники понесли 200 тисяч втрат, з них 10 тисяч – лише за перший день, 6 червня. Проте і результати битви були одним із найбільших досягнень антигітлерівської коаліції і стали переломним моментом у війні в Західній Європі: було відкрито другий фронт проти Німеччини та її європейських союзників, розпочато звільнення Західної Європи, завдано величезних втрат супротивнику. Страшну ціну заплатили і цивільні мешканці Нормандії, які згодом стануть активними учасниками комеморативних заходів, присвячених подіям червня 1944 р.³ Поруч з тим важливим елементом була і взаємодія найпотужніших учасників антигітлерівської коаліції в операції «Нептун».

1 Ibidem pp. 94-96.

2 Ibidem p. 82.

3 Wiewiorka, Normandy: The Landings to the Liberation of Paris. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press. 2008. p. 9.

Таким чином, значення битви за Нормандію для перебігу Другої світової війни, втрати, яких зазнали усі учасники бойових дій та дотичні до них цивільні, продемонстрована єдність союзників, символізм мети – визволення Європи, започаткували потужний елемент в пам'яті про війну та героїчні сторінки її історії для усіх союзників антигітлерівської коаліції.

Вже у 1940-х рр. АВМС проводила щорічні заходи в Нормандії, на яких високопосадовці, дипломати, представники військового командування артикулювали провідний мотив: неможливість допустити повторення подій світової війни після перемоги демократії над тиранією, свободи над гнітом⁴. Проте для американської сторони важливим був не тільки момент вшанування, а й спроба протистояти викликам холодної війни шляхом спільної комеморації. З одного боку, наголошувалося на необхідності справедливої боротьби за свободу у світі, проти тоталітарних режимів. З іншого боку, комеморативні заходи в Нормандії були шансом посилити авторитет американських військових в Європі та об'єднати союзників США в обставинах 1950-1960-х рр. Зауважимо, що питання Нормандії актуалізувалося американським політикумом у найбільш напружені моменти: на початку 1950-х років, коли адміністрація Трумена працювала над творенням нових засад зовнішньої політики, і впродовж усього десятиліття, коли новий супротивник США нарощував усе більше потужності; на початку 1960-х рр., коли відбулося значне загострення відносин між двома блоками – у 1963 р. колишній президент Д. Ейзенхауер здійснив турне у Нормандію, значно підвищивши інтерес до подій Другої світової війни в американському суспільстві; у 1970-х рр., коли американці намагалися пережити досвід війни у В'єтнамі і подолати її наслідки, саме 1979 р. Дж. Картер здійснює перший візит діючого президента до Нормандії⁵. Таким чином, організація комеморації у Нормандії стала одним з ключових напрямків у діяльності АВМС, яка забезпечувала не лише вшанування героїв однієї з найбільших битв Другої світової вій-

4 Edwards S. Allies in Memory World War II and the Politics of Transatlantic Commemoration, c. 1941-2001. Cambridge University Press. 2015. pp. 112-113.

5 Ibidem pp. 116, 163, 177.

ни, а й сприяла творенню сприйняття подій війни в американському суспільстві й ставлення до США у світі.

Поруч із тим, стабільною була активність американських ветеранів у відвідуванні місць пам'яті в Нормандії, особливо від 1970-х рр., коли більшість з них переживало психологічну потребу «прожити» події минулого ще раз, переусвідомивши їх. Цілком справедливою є думка, що Друга світова війна сформувала особливу генерацію американців, більшість з яких була ветеранами війни. Так зване найвеличніше покоління було учасником і свідком багатьох визначальних подій та явищ історії США ХХ століття: Першої світової війни, періоду Процвітання, Великої депресії. Одним з найважливіших моментів у житті цієї генерації стала Друга світова війна, учасниками якої було більше 16 мільйонів американців, багато з яких згодом, як ветерани Другої світової війни, посіли місця основних учасників державного і громадського життя.

Ветерани Другої світової війни здобули справжню пошану від усього американського суспільства і посіли видатне місце в історії США, у чому зіграла роль політика щодо ветеранів та державна політика пам'яті. Державою було взято під контроль організацію меморіалів та комеморативних заходів у Сполучених Штатах та позі їх межами, що забезпечило формування єдиного підходу до сприйняття Другої світової війни в американському суспільстві. В основі цього підходу – розуміння Другої світової як «хорошої війни», яка мала вагомі причини, благородну мету та мала надзвичайні наслідки для життя американського суспільства, для якого у 1950-х рр. розпочався період процвітання, та для США як актора на міжнародній арені. Американські ветерани Другої світової стали переможцями у справедливій війні і творцями цього успіху, тож заслужено отримали позитивні оцінки в очах американського суспільства, яке з вдячністю прийняло своїх героїв у мирний час. Поміж іншими характеристиками, якими традиційно наділяють представників покоління, що було учасником війни, є ряд притаманних йому специфічних світоглядних установок, які базуються, насамперед, на військових цінностях: обов'язку, персональній відповідальності, честі, благород-

стві, мужності, вірі, усвідомленні цінності самопожертви, патріотизмі¹. Таким чином, державна політика у сфері пам'яті про війну стала одним із факторів у формуванні позитивного образу військовослужбовця та ветерана в суспільстві. Навіть у ревізійних оцінках поведінки керівництва США у роки Другої світової війни і спробах довести необґрунтованість уявлень про неї як «хорошу війну» немає натяків на паплюження честі ветерана Другої світової, що засвідчує непорушність його образу серед американців другої половини ХХ – ХХІ століття.

Зовсім іншим виявився досвід США у роки Корейської війни, яка отримала символічну назву «забута війна»². Фактично, події війни у Кореї привернули порівняно мало уваги серед американського суспільства як у 1950-1953 рр., так і в повоєнні десятиліття. Національного меморіалу, присвяченого ветеранам Корейської війни, не було створено до 1995 р., і навіть цій події передували тривалі дискусії щодо тих ідей, які варто закладати у такий меморіал³. Незважаючи на висвітлення подій війни на Корейському півострові у ЗМІ, інформація про них була маловідомою для більшості американців. Надзвичайно красномовним є приклад, що про нього розповідає один з ветеранів Корейської війни, В. Бернс: після його повернення додому один зі знайомих поцікавився, де Бернс так довго був, а коли почув відповідь, сказав, що просто забув про війну у Кореї⁴. Фактично, ветерани, повертаючись додому, стикнулися із відчуттям розчарування, оскільки цивільні здебільшого ігнорували події Корейської війни, забуваючи про тих американців, які гинули у ході бойових дій. Причини такого явища полягають не тільки у тому, висвітлення подій війни у ЗМІ було не таким інтенсивним, як

1 Ibidem p. 131. Brokaw T. *The Greatest Generation* / Tom Brokaw. Random House, 1998. p. 15.

2 Keene J. *Lost to Public Commemoration: American Veterans of the "Forgotten" Korean War*. *Journal of Social History* Vol. 44, No. 4. *Social Memory and Historical Justice*. Summer, 2011. p. 1095.

3 Norsworthy M. *Collective Remembering, Collective Forgetting: American War Mnemonics in Vietnam and Korea*. Lehigh Preserve Institutional Repository. Lehigh University, 2017. pp. 19-20. Sadler J. *Memorial for Korean War Vets*. *The Military Engineer*. Vol. 88, No. 575. January, 1996. p. 41.

4 *Korea: Forgetting and Remembering*. Korean War Legacy Foundation.

у випадку наступних конфліктів, та назагал менша частка американців мала доступ до телебачення¹.

Насамперед варто розглянути, яким чином держава пояснювала участь США в подіях на Корейському півострові. З точки зору XXI століття є зрозумілим значення конфлікту як першого прямого протистояння блоків під час холодної війни², а також того позитивного впливу на життя Південної Кореї, який справила участь у ньому Сполучених Штатів³. Проте в роки Корейської війни та перші повенні десятиліття акценти були зовсім іншими.

Початково президентом Труменом було наступним чином сформульовано мету участі американців у війні на Корейському півострові: підтримати Організацію Об'єднаних Націй в Кореї; допомогти корейцям відстояти своє право на свободу, незалежність та єдність; не допустити переростання конфлікту у глобальний⁴. У роки війни адміністрація президента усіяко намагалася уникнути наростання «воєнного психозу» у Сполучених Штатах⁵. У своїх інтерв'ю та публічних промовах президент намагався створити образ не повноцінної війни, а локального конфлікту, на який уряд США реагує абсолютно спокійно. Г. Трумен заявляв, що не хотів би створювати паніки серед американців щодо потенційного глобального конфлікту зі Східним блоком⁶. У червні 1950 р., відповідаючи на питання, чи знаходяться США у стані війни, президент відповів, що їхня країна не перебуває у стані війни, немає повномасштабної мобілізації, а дії американців на Корейському півострові варто називати «політичною акцією під проводом ООН»⁷. Таким чином, державою

від початку було свідомо зміщено акценти у сприйнятті Корейської війни в американському суспільстві, аби конфлікт не вважався за надто серйозний і не викликав зайвої паніки.

З одного боку, такі дії держави були виправданими в умовах, коли після останньої великої війни минуло лише п'ять років. Проте з іншого боку, існував ряд внутрішньосупільних причин ігнорування американцями війни на Корейському півострові. По-перше, розквіт культури консумеризму, яка наклалася на довгоочікуване повернення країни до мирного життя, значно вплинув на пріоритети та цінності американців. Більшість з них була більше зацікавлена поліпшенням власного побуту, аніж зовнішньополітичними питаннями, преса реагувала на попит і перші шпальги частіше бували заповнені рекламою, а не репортажами про актуальні події війни⁸. Друга причина – втома від Другої світової війни та прагнення до мирного життя. По-третє, природа Корейської війни була досить контраверсійною для більшості американців, що виходило за рамки традиційного сприйняття ними Другої світової війни, як позбавленої подвійних сенсів. Тож ще за свого перебігу Корейська війна стала сприйматися як непопулярна акція Г. Трумена, що значно применшило інтерес до її ветеранів⁹. Окрім того, конфлікт у Кореї швидко опинився у тіні як Другої світової, так і В'єтнамської війни, незважаючи на кількість жертв з боку американців (близько 34 тисяч загиблих)¹⁰. Ще одним фактором стало поширення ідей маккартизму, яке виявилось згодом у підозрах у прихильності до комунізму щодо ветеранів Корейської війни, особливо тих, що перебували в полоні¹¹.

Особливо складним для ветеранів Корейської війни було фактичне ігнорування їх суспільством та загальна незацікавленість американців подіями на Корейському

1 Norsworthy M. *Collective Remembering, Collective Forgetting: American War Mnemonics in Vietnam and Korea*. Lehigh Preserve Institutional Repository. Lehigh University, 2017. p. 22.

2 Hutton J. E., Crangle S., Robertson C. T. *The Korean War: Golden Anniversary*. *Defense Transportation Journal*. Vol. 56, No. 4. August, 2000. p. 7.

3 Han J., Gan F. *The Road Not Taken: Korea and the United States*. *Korean War Veterans Digital Memorial*.

4 *Why Was the Korean War "Forgotten"?* *Korean War Legacy Project*. p. 10.

5 Casey S. *Selling the Korean War. Propaganda, Politics, and Public Opinion in the United States, 1950–1953*. Oxford University Press, 2008. p. 72.

6 *Ibidem* pp. 19-20.

7 *Notes and Memoranda Regarding President Truman's June 29, 1950 Press Conference. The Korean War and Its Origins*. Harry S. Truman Administration File.

8 Pash M. L. *In the Shadow of the Greatest Generation: The Americans Who Fought the Korean War*. New York University Press, 2012. p. 30.

9 Pierpaoli P. G., Jr. *Beyond the Collective Amnesia: A Korean War Retrospective*. *International Social Science Review*. Vol. 76, No. 3/4. 2001. p. 98.

10 *Ibidem* p. 92.

11 Fabery K. *Remembering "The Forgotten War"*, *The National Korean War Veterans Memorial*. – pp. 3-5. Pierpaoli P. G., Jr. *Beyond the Collective Amnesia: A Korean War Retrospective*. *International Social Science Review*. Vol. 76, No. 3/4. 2001. p. 99.

півострові, що робило ветеранів відірваними від власного соціального оточення¹. Посилювалося це відчуття за рахунок пам'яті про попередній досвід Другої світової війни, коли американці продемонстрували єдність у період випробувань, коли вони розділяли спільні жертви та виявляли незмінну довіру й пошану до військовослужбовців². Окрім того, учасники Корейської війни перебували під впливом героїчних прикладів «хорошої війни», які вже почали знаходити своє відображення у кінематографі, тож стали складовою виховання суспільних цінностей³. Проте ветерани Корейської війни стикнулися з незрозумінням їхньої потреби у пам'яті про конфлікт, у якому вони брали участь. Комеморативні заходи, пов'язані з Корейською війною були радше ситуативними з боку держави і забезпечувалися у перші десятиліття майже винятково ветеранськими організаціями. 1958 р. було здійснено поховання на Арлінгтонському кладовищі невідомих солдатів Другої світової та Корейської війни, і лише у 1974 р. було започатковано спеціальну дату для відзначення Дня зниклих безвісти від час бойових дій, яку початково було присвячено саме солдатам Корейської війни⁴. Навіть базові потреби демобілізованих, які покривалися державними програмами після Другої світової війни, були не настільки добре забезпеченими. Як наслідок, участь у Корейській війні не справила великого впливу на зміну соціальних ролей ветеранів у повоєнному, цивільному житті, як це відбулося до того з ветеранами Другої світової війни⁵.

Таким чином, ветерани Корейської війни довгий час залишалися учасниками «забутої війни», позбавленими привілеїв, що їх отримали американці, які служили в роки Другої світової. Їхній образ був непомітним для американського суспільства, і тільки завдяки активній діяльності ветеранських груп наприкінці 1980-х – у 1990-х рр. вдалося відновити пам'ять про події Корейської війни.

1 Pash M. L. In the Shadow of the Greatest Generation: The Americans Who Fought the Korean War. New York University Press, 2012. pp. 125-126.

2 Ibidem p. 10.

3 Ibidem p. 2.

4 Fabery K. Remembering “The Forgotten War”, The National Korean War Veterans Memorial. p. 5.

5 Modell J., Haggerty T. The Social Impact of War. Annual Review of Sociology. Vol. 17. 1991. p. 210.

В'єтнамська війна стала абсолютно новим явищем у процесі формування суспільних уявлень про війну та спричинила справжній злам у сприйнятті ветерана. Цей воєнний конфлікт спричинив значну поляризацію суспільства, яку можна було порівняти хіба що з наслідками Громадянської війни. Ішлося про відмежування великої частини американського суспільства від влади та традиційних цінностей⁶. В'єтнамська війна стала абсолютно новим досвідом для класичного військового мистецтва американців ХХ століття, оскільки відбувалася у надскладних природно-кліматичних умовах Південно-Східної Азії, проти супротивника, що використовував методи партизанської боротьби. Окрім того, це була боротьба не за території, а за людей та ідеологію, при чому культурної прірви між Америкою та В'єтнамом так і не було подолано⁷. Тож участь американських військових у тривалій воєнній боротьбі, що спричиняла масові жертви, але не була ідейно близькою суспільству, почала викликати більше питань, ніж підтримки серед громадськості. Зрештою, виявилось, що війна не призвела до перемоги США, тож з точки зору сучасників та історичної перспективи вона виявилася непотрібною та програшною⁸. Проте участь у В'єтнамській війні справила величезний вплив на культурне та соціальне життя, політичні, військові та економічні інституції, національну міфологію, міжнародні позиції США⁹, а також на розвиток ветеранської політики і виявлення нових її елементів, формування образу ветерана у суспільстві, тож необхідно зауважити її історичне значення для розвитку американського суспільства.

Провідну роль у конструюванні суспільної думки і донесення до громадськості офіційних підходів до війни, а з часом – і повноцінної інформації про перебіг подій, відігравали медіа. Уперше їхня роль була настільки

6 Harrison B. T. The Vietnam War – A Decade Later: Impact on American Values. Peace Research. Vol. 16, No. 2. May, 1984. p. 31.

7 Herring G. C. America and Vietnam: The Unending War. Foreign Affairs. Vol. 70, No. 5. America and the Pacific, 1941-1991. Winter, 1991. p. 112.

8 Herring G. C. America and Vietnam: The Unending War. Foreign Affairs. Vol. 70, No. 5. America and the Pacific, 1941-1991. Winter, 1991. p. 119.

9 Edwards S. Allies in Memory World War II and the Politics of Transatlantic Commemoration, c. 1941-2001. Cambridge University Press. 2015. pp. 167-168.

ки великою, завдяки висвітленню подій війни у ЗМІ суспільна думка формувалася під набагато меншим впливом уряду. На початковому етапі війни державою планувалося встановити тісні відносини з представниками преси, при цьому значно обмежуючи доступ до інформації про воєнні події. Розрахунок було зроблено на те, щоб перетворити В'єтнамську війну у громадській свідомості на незначний локальний конфлікт, подібний до Кореїської війни. Це мало б сприяти внутрішній стабільності у країні¹. Державний департамент радив дипломатичним представництвам США в Азії активно співпрацювати з пресою, проте пам'ятати при цьому про забезпечення позицій американських військових у В'єтнамі². У перші роки участі американської армії у воєнних діях на території Південно-Східної Азії преса здебільшого підтримувала на загальній оптимістичні настрої офіційних представників влади, хоча час від часу дозволяла собі користуватися власними джерелами інформації. Інформаційна кампанія відбувалася в рамках, заданих адміністрацією президента Джонсона: обстоювати необхідність конфлікту, який набув затяжного характеру і починав викликати питання серед американців, а також постійно демонструвати успішність воєнних операцій армії США, виправдовуючи цим непопулярні рішення президента³. Проте стратегія на формування уявлень про В'єтнамську війну як локальний конфлікт досить швидко дала збій: невдоволенням було як суспільство, яке втомилося від тривалих бойових дій в Азії, так і військовослужбовці, які розраховувало на широку підтримку громадськості й преси, як у часи Другої світової війни⁴. 1968 р., під впливом масових смертей серед американських військовослужбовців, суперечливих даних, відсутності чіткого бачення щодо можливого завершення бойових дій, зрештою, їхньої мети,

1 Hammond W. M. *Public Affairs: The Military and the Media, 1962-1968*. Center of Military History United States Army. Washington, D.C., 1990. pp. 12-13.

2 Hammond W. M. *Public Affairs: The Military and the Media, 1968-1973*. Center of Military History United States Army. Washington, D.C., 1996. p. 15.

3 Hammond W. M. *Public Affairs: The Military and the Media, 1962-1968*. Center of Military History United States Army. Washington, D.C., 1990. p. 385.

4 *Ibidem* p. 387.

відбувся злам у відносинах офіційних представників США, військового командування та преси⁵. ЗМІ почали більш повноцінно висвітлювати події у В'єтнамі, а згодом і антивоєнні протести у США⁶, лідери яких завдяки медіа перетворилися на знаменитостей й отримали можливість транслювати свої думки на усю країну⁷. Відтак стало зрозуміло, що американське суспільство стикнулося з війною, що викликала значні політичні суперечності щодо її доцільності та моральні питання щодо методів її ведення⁸. Вперше американська держава стикнулася з масовим антивоєнним рухом та пресою, що були критично налаштовані до подій закордонної війни, яка викликала почуття провини та сорому⁹.

Це безпосередньо впливало на ставлення до військовослужбовців та ветеранів, які поверталися додому з Азії. Першим сутнісним моментом стало перетворення військовослужбовця з героя на жертву чи на злочинця¹⁰. Більшість ветеранів почувалася підданою остракізму частиною суспільства, стикаючись із проблемами у середовищі, налаштованому проти війни, з якої вони повернулися, зі складнощами у працевлаштуванні, в якому могли відмовити на підставі статусу ветерана В'єтнаму¹¹. Військова служба як така набула негативних конотацій в уявленнях широких кіл американського

5 Hammond W. M. *Public Affairs: The Military and the Media, 1968-1973*. Center of Military History United States Army. Washington, D.C., 1996. p. 623. Herring G. C. *America and Vietnam: The Unending War*. *Foreign Affairs*. Vol. 70, No. 5. *America and the Pacific, 1941-1991*. Winter, 1991. p. 111.

6 Hammond W. M. *Public Affairs: The Military and the Media, 1968-1973*. Center of Military History United States Army. Washington, D.C., 1996. pp. 627-628.

7 Beattie K. *Bringing the War "Home"*. *From The Scar That Binds: American Culture and the Vietnam War*. NYU Press, 1998. p. 109.

8 Wagner-Pacifi R., Schwartz B. *The Vietnam Veterans Memorial: Commemorating a Difficult Past*. *American Journal of Sociology*. Vol. 97, No. 2. September, 1991. pp. 376, 381.

9 Herring G. C. *America and Vietnam: The Unending War*. *Foreign Affairs*. Vol. 70, No. 5. *America and the Pacific, 1941-1991*. Winter, 1991. p. 111.

10 Edwards S. *Allies in Memory World War II and the Politics of Transatlantic Commemoration, c. 1941-2001*. Cambridge University Press. 2015. p. 166.

11 Karner T. *Fathers, Sons, and Vietnam: Masculinity and Betrayal in the Life Narratives of Vietnam Veterans with Post Traumatic Stress Disorder*. *American Studies*. Vol. 37, No. 1. Spring, 1996. pp. 77-78.

суспільства, відтепер за героїв вважали тих, хто відмовлявся від участі у воєнних діях¹.

Одним із аспектів нового сприйняття ветерана стало загальне переосмислення маскулінності в американській культурі². Безпосередній вплив на це мав історичний зв'язок з подіями Другої світової війни. У назагал патріархальному суспільстві, яким воно було до 1960-х рр., надзвичайно важливе значення мали уявлення про ролі чоловіка і жінки. Майбутні ветерани В'єтнаму зростали в культурі й традиціях, які визначали військову службу як справу справжнього чоловіка, певний обряд ініціації, що транслювалося для них через масову культуру та особисті приклади військової слави їхніх батьків, які захистили свободу Америки³. Фактично, для покоління так званих бейбі-бумерів, що стали учасниками бойових дій у В'єтнамі, військова служба стала причиною стигматизації й неприйняття, відчуття того, що вони зайві у суспільстві та сім'ї⁴. Це спричинило додатковий моральний тягар для ветеранів, оскільки з точки зору своїх родин, власних патернів і виховання, вони не стали чоловіками у попередньому розумінні і вступили в конфлікт з власною довоєнною ідентичністю⁵. Таким чином, вони не могли претендувати на авторитет, який мали їхні батьки, і часто стикалися з проблемами в реалізації інших сторін своєї маскулінності – в ролі одруженого чоловіка й батька. Це загострювало конфлікт між поколіннями в американських родинах, оскільки у «змаганні» зі своїми батьками бейбі-бумери програвали⁶. Якщо їхні батьки повернулися героями з війни, яка стала до того ж поштовхом до активного особистісного розвитку в повоєнний час, і отримали заслужене вшанування, довіру і вдячність суспільства, то військовослужбовців, що служили у В'єтнамі, опинилися у ролі самотніх, відкинутих соціумом ветеранів⁷. Як ветерани непопулярної війни, яка не про-

сто була не поміченою у суспільстві, як Кореїська, а викликала значний резонанс у негативному розумінні, вони не мали зразка для наслідування, приклад Другої світової війни демонстрував абсолютно інші підходи до інтеграції ветерана у мирне життя⁸. Для ветеранів В'єтнамської війни рятівним стало прийняття ролі жертви. Тіло ветерана, його рани ставали свідченням його мужності⁹. Таким чином, попередні уявлення про чоловіка, як захисника своєї країни та голови власної сім'ї, замінювалися уявленнями про специфічно маскулінні ролі як потенційно небезпечні та негативні, та про досвіди й переживання, притаманні обидвом статям. Зміна конструкту маскулінності, уявлень про традиційну роль чоловіка як лідера в родині і суспільстві, підживлювала у розвитку ліберальні рухи, що змагалися за рівні права й можливості для дискримінованих за статтю і расою соціальних груп, формувала основи для протестів молодшого покоління проти своїх батьків, які перетворилися на покоління, що відправило молодих американців на війну, що не принесла вагомих результатів, натомість завдала тяжких моральних наслідків.

Таким чином, у повоєнні роки держава стикнулася з необхідністю об'єднати поляризоване війною суспільство і виробити певне консенсусне рішення щодо суспільного ставлення до ветеранів, оскільки війна завершилася, а люди, які травмованими поверталися стикалися з гострими проблемами у взаємодіях із соціумом – суспільство відкидало їх, у відповідь і вони відкидали суспільство. Антивоєнні протести спричиняли відчуття знецінення жертв та свого роду зради з боку цивільних¹⁰. Ветерани залишалися сам на сам зі спогадами про військовий час, потребуючи нового самоусвідомлення. Якщо участь у бойових діях надавала їм самоцінність та сенс, то мирне життя, у якому вони були чужими, виявилось для багатьох не меншим випробуванням¹¹. Початково державою вироблялися підходи до осмислення минулого, які задовольнили б

1 War and Changing Concepts of Masculinity. National and World Affairs. The Harvard Gazette.

2 Karner T. Fathers, Sons, and Vietnam: Masculinity and Betrayal in the Life Narratives of Vietnam Veterans with Post Traumatic Stress Disorder. American Studies. Vol. 37, No. 1. Spring, 1996. pp. 63-64.

3 Ibidem pp. 66-69, 91.

4 Ibidem pp. 75-76, 832.

5 Ibidem pp. 65-66.

6 Ibidem p. 71.

7 Ibidem p. 74.

8 Ibidem pp. 74-75.

9 Wagner-Pacifici R., Schwartz B. The Vietnam Veterans Memorial: Commemorating a Difficult Past. American Journal of Sociology. Vol. 97, No. 2. September, 1991. p. 390.

10 Ibidem p. 75.

11 Ibidem p. 73.

більшість американців. Основний акцент було зроблено на програми державної підтримки, що мали б забезпечити першочергові потреби ветеранів, проте формування пам'яті про війну було процесом необхідним. Тож перші кроки у комеморації були дуже обережними: на Арлінгтонському кладовищі було встановлено непримітну пам'ятну табличку, започатковано Тиждень ветеранів В'єтнамської війни¹. 1978 р. у меморіалі Невідомого солдата на Арлінгтонському кладовищі було поховано неідентифікованого військовослужбовця, що загинув у В'єтнамі². Крім того, було здійснено інституційну реформу: 1973 р. систему національних військових кладовищ було передано від військового міністерства до відання Національної Адміністрації з поховань, що створювалась як підрозділ Адміністрації у справах ветеранів.

Активну фазу процесу замирення було розпочато зі створенням меморіалу, присвяченого ветеранам В'єтнамської війни, відкритого 11 листопада 1982 р. Він став символом початку зцілення, відновлення єдності американського суспільства³. Його створенню передували довгі суспільні й політичні дискусії, у ході яких було вироблено основну позицію щодо ветеранів В'єтнаму: необхідно відокремлювати людей від подій, визнаючи право на пам'ять і шанування за кожним американським військовослужбовцем, що захистило б як інтереси ветеранів, так і суспільну потребу в єдності та стабільності. 1979 р. у Конгресі було запропоновано наступну формулу: незважаючи на різні думки щодо участі США у В'єтнамській війні, суспільство не повинно більше бути роз'єднаним у ставленні до тих, хто служив у В'єтнамі. Цим було започатковано ідейний перехід від стигматизації й ігнорування ветеранів до формування їх позитивного образу у суспільстві⁴. Проте позитивне сприйняття ветеранів В'єтнамської війни ґрунтувалося не на їхніх військових подвигах, а на основі уявлення про них, як про жертв складних політико-військових акцій, які чесно виконували свій обов'язок перед державою, але

не з власної опинилися серед учасників несправедливої, «поганої війни».

Висновки. Таким чином, можемо стверджувати, що державна політика пам'яті значно впливала на формування образу ветерана в американському суспільстві. Це засвідчує відмінності досвіду формування образу ветерана через конструювання суспільних уявлень та пам'яті про війну в роки Другої світової, Корейської та В'єтнамської війни та повоєнний час.

У роки Другої світової війни та повоєнні десятиліття було створено образ «хорошої війни», яка велася зі справедливих причин, задля благородної мети звільнення демократичних народів. Перемога, яку було здобуто, мала визначні міжнародно-політичні, економічні, соціальні та культурні наслідки для Сполучених Штатів. Ще на етапі війни державою було розпочато роботу зі вшанування військовослужбовців-учасників бойових дій, які стали справжніми героями Америки. У повоєнні десятиліття представниками Найвеличнішого покоління було стверджено однозначно позитивний образ ветерана Другої світової війни. Серед додаткових факторів, що впливали на це, масштаби війни та залучення до неї американського суспільства (безпосередньо через мобілізацію чи морально – через постійний інтерес до питання війни та його актуалізації політичною елітою та медіа). Тож ветерани Другої світової війни тримали беззаперечну репутацію серед сучасників та в історичному контексті.

Відмінною була ситуація для ветеранів Корейської війни, які опинилися у тіні своїх попередників. На кілька десятиліть вони втратили чітко окреслений образ для американського суспільства. Державою артикулювалася відсутність повномасштабної війни, чим знецінювалася роль її учасників в очах цивільних, громадяни США були поглинуті мирним життям в умовах повоєнного процвітання і відчували потребу забути про тривоги воєнного часу. Тож ветерани Корейської війни здебільшого ігнорувалися або ж навіть підпадали під підозри у симпатіях до комуністів. Зауважимо, що національний меморіал ветеранів Корейської війни було створено на десятиліття пізніше, ніж меморіал, присвячений учас-

1 Ibidem pp. 379-380.

2 Ibidem p. 385.

3 Ibidem p. 378.

4 Ibidem pp. 386-387.

никам війни у В'єтнамі, хоча остання й викликала чи не найбільше суперечностей серед американців.

Найскладнішим було становище ветеранів В'єтнаму, які у роки війни та перших повоєнних років опинилися у статусі маргіналізованої суспільної групи. Досвід військової служби вступав у конфлікт з антивоєнними настроями американців. Тривалість, особливості перебігу війни, контраверсійність її причин і мети та зрештою поразка призвели до того, що В'єтнамська війна отримала в очах американців вигляд «поганої». Ветерани ж сприймалися як жертви подій або злочинці. Держава діяла обережно в питаннях вшанування учасників В'єтнамської війни і виробила спільні засади, на яких намагалася об'єднати суспільство у сприйнятті колишніх військовослужбовців. Першочерговою визнавалася цінність людського життя, тож ставлення до демобілізованих мало бути відокремленим від подій, у яких вони брали участь. Таким чином, образ ветерана В'єтнаму зосередився на уявленнях про нього як чесного громадянина, який виконував обов'язок перед державою, але якому довелося стати жертвою війни.

Сутнісним фактором у формуванні державою суспільної думки щодо сприйняття війни та її учасників у випадку з двома останніми конфліктами був приклад Другої світової війни, який затьмарював собою конфлікти, що їх намагалися підкреслено пояснювати як локальні. Крім того, активність держави в політиці комеморації була відмінною, як і в питанні програм підтримки ветеранів: найактивнішою щодо Другої світової війни, значно ускладненою щодо В'єтнаму та спрямованою на применшення в очах суспільства значення Корейської війни. Тож з одного боку, Друга світова війна заклала основи для формування вдалої моделі державної політики щодо конструювання образу ветерана, проте з іншого боку, на практиці приклад найвеличнішого покоління виявився нівелюючим фактором щодо ветеранів Корейської та В'єтнамської війни, в осмисленні яких держава не могла запропонувати американцям однозначних оцінок і беззаперечної гордості за власну країну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Executive Order 9704, 14 March 1946.
2. Public Papers of Presidents: Harry S. Truman, 1945. Washington, 1961.
3. Notes and Memoranda Regarding President Truman's June 29, 1950 Press Conference. The Korean War and Its Origins. Harry S. Truman Administration File. Retrieved 2021, from <https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/notes-and-memoranda-regarding-president-trumans-june-29-1950-press>
4. Korea: Forgetting and Remembering. Korean War Legacy Foundation. Retrieved 2020, from <https://koreanwarlegacy.org/chapters/korea-forgetting-and-remembering/>
5. Why Was the Korean War "Forgotten"? Korean War Legacy Project. 24 p. Retrieved 2021, from <https://koreanwarlegacy.org/wp-content/uploads/2018/11/KWLP-Forgotten-Inquiry.pdf>
6. Beattie K. Bringing the War "Home". From *The Scar That Binds: American Culture and the Vietnam War*. NYU Press, 1998. pp. 106-150. Retrieved 2021, from <https://www.jstor.org/stable/j.ctt9qfbwd.7>
7. Casey S. Selling the Korean War. Propaganda, Politics, and Public Opinion in the United States, 1950–1953. Oxford University Press, 2008. xi, 476 p.
8. Edwards S. Allies in Memory World War II and the Politics of Transatlantic Commemoration, c. 1941–2001. Cambridge University Press. 2015. 299 p.
9. Eisenhower D. D. Crusade in Europe. Doubleday. 1948. xiv, 559 p.
10. Fabery K. Remembering "The Forgotten War", The National Korean War Veterans Memorial. 17 p. Retrieved 2021, from https://www.academia.edu/36634534/Remembering_The_Forgotten_War_The_National_Korean_War_Veterans_Memorial
11. Finney P. Remembering the Second World War. Routledge. 2018. 266 p.
12. Hammond W. M. Public Affairs: The Military and the Media, 1962-1968. Center of Military History United States Army. Washington, D.C., 1990. 413 p.
13. Hammond W. M. Public Affairs: The Military and the Media, 1968-1973. Center of Military History United States Army. Washington, D.C., 1996. 659 p.
14. Han J., Gan F. The Road Not Taken: Korea and the United States. Korean War Veterans Digital Memorial. Retrieved 2021, from <http://www.kwvdm.org/war.php?p=official>
15. Harrison B. T. The Vietnam War – A Decade Later: Impact on American Values. Peace Research. Vol. 16, No. 2. May, 1984. pp. 30-36, 37. Retrieved 2021, from <https://www.jstor.org/stable/23609773?read-now=1&refreqid=excelsior%3A063b8cb717867158ed79f9ac605f7a3e&seq=1>
16. Herring G. C. America and Vietnam: The Unending War. Foreign Affairs. Vol. 70, No. 5. America and the Pacific, 1941-1991. Winter, 1991. pp. 104-119. Retrieved 2021, from <https://www.jstor.org/stable/20045006?read-now=1&refreqid=excelsior%3A980f4f9863c95cb66eb47837a638c2ea&seq=1>
17. Hutton J. E., Crangle S., Robertson C. T. The Korean War: Golden Anniversary. Defense

- Transportation Journal. Vol. 56, No. 4. August, 2000. pp. 6-8, 10-11. Retrieved 2021, from https://www.jstor.org/stable/44118729?read-now=1&refreqid=excelsior%3A36133c2274533eb8fa1d2b751233ed7b&seq=2#metad_ata_info_tab_contents
18. Karner T. Fathers, Sons, and Vietnam: Masculinity and Betrayal in the Life Narratives of Vietnam Veterans with Post Traumatic Stress Disorder. *American Studies*. Vol. 37, No. 1. Spring, 1996. pp. 63-94. Retrieved 2021, from <https://www.jstor.org/stable/40642783?seq=1>
19. Keene J. Lost to Public Commemoration: American Veterans of the "Forgotten" Korean War. *Journal of Social History* Vol. 44, No. 4. Social Memory and Historical Justice. Summer, 2011. pp. 1095-1113. Retrieved 2021, from <https://www.jstor.org/stable/41305425?seq=1>
20. Modell J., Haggerty T. The Social Impact of War. *Annual Review of Sociology*. Vol. 17. 1991. pp. 205-224. Retrieved 2021, from <https://www.jstor.org/stable/2083341?read-now=1&refreqid=excelsior%3Aa803f7049c9d08866da9630b0bc1bb56&seq=1>
21. Norsworthy M. Collective Remembering, Collective Forgetting: American War Mnemonics in Vietnam and Korea. Lehigh Preserve Institutional Repository. Lehigh University, 2017. 31 p. Retrieved 2021, from <https://preserve.lib.lehigh.edu/islandora/object/preserve%3AAbp-10851297>
22. Pash M. L. *In the Shadow of the Greatest Generation: The Americans Who Fought the Korean War*. New York University Press, 2012. xii, 337 p.
23. Pierpaoli P. G., Jr. Beyond the Collective Amnesia: A Korean War Retrospective. *International Social Science Review*. Vol. 76, No. 3/4. 2001. pp. 92-102. Retrieved 2021, from <https://www.jstor.org/stable/41887070?read-now=1&refreqid=excelsior%3A191d8cd2a69ca2af97c945ac6b14c9c6&seq=1>
24. Stoler M. A. The Second World War in U.S. History and Memory. *Diplomatic History*. Vol. 25, No. 3. Summer 2001. pp. 383-392. Retrieved 2021, from <https://www.jstor.org/stable/24914123?seq=1>
25. Wagner-Pacifici R., Schwartz B. The Vietnam Veterans Memorial: Commemorating a Difficult Past. *American Journal of Sociology*. Vol. 97, No. 2. September, 1991. pp. 376-420. Retrieved 2021, from https://www.jstor.org/stable/2781381?Search=yes&resultItemClick=true&searchText=korean%20war%20veterans&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3Dkorean%2Bwar%2Bveterans&ab_segments=0%2Fbasic_search_gsv2%2Ftest&refreqid=fastly-default%3Ac777845f927ba07d86ff6a6f4053b87f&seq=1
26. Wieviorka O. *Normandy: The Landings to the Liberation of Paris*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press. 2008. 464 p.
27. War and Changing Concepts of Masculinity. *National and World Affairs*. *The Harvard Gazette*. Retrieved 2021, from <https://news.harvard.edu/gazette/story/2008/02/war-and-changing-concepts-of-masculinity>